

**RETTE TIL IKKE Å INKRIMINERE SEG SELV VED
INNHE TING OG BRUK AV FORVALTNINGENS
KONTROLLDATA**

-sett i lys av praksis fra Den europeiske menneskerettsdomstol

Kandidatnr: 389

Veileder: Jan Glent

Leveringsfrist: 25. november 2003

Til sammen 17 427 ord

25.05.05

Innholdsfortegnelse

<u>1 INNLEDNING.....</u>	<u>1</u>
1.1 OPPGAVENS TEMA	1
1.2 AVGRENSNING.....	2
1.3 BEGREPSKLARGJØRING	2
1.4 OPPGAVENS OPPBYGNING	3
1.5 RETTSKILDER.....	3
1.6 METODE	5
<u>2 BAKGRUNN FOR PROBLEMSTILLINGEN.....</u>	<u>8</u>
2.1 GENERELT OM RETTEN TIL IKKE Å INKRIMINERE SEG SELV.....	8
2.2 GENERELT OM FORVALTNINGSLOVGIVNINGEN	12
2.3 NÆRMERE OM PROBLEMSTILLINGEN	13
<u>3 RETTSTILSTANDEN I DAG.....</u>	<u>15</u>
3.1 INNLEDNING	15
3.2 ANVENDELSESOMRÅDE FOR EMK ART. 6 NR. 1	15
3.2.1 INNLEDNING	15
3.2.2 AVGJØRELSEN AV HVA SOM ANSES SOM EN ”CRIMINAL CHARGE”	15
3.2.3 AVGJØRELSEN AV NÅR DET FORELIGGER EN ”CRIMINAL CHARGE”	16
3.3 INNHENTING AV OPPLYSNINGER PÅ KONTROLLSTADIET.....	17
3.3.1 INNLEDNING	17
3.3.2 BETYDNINGEN AV FORMÅLET MED UNDERSØKELSENE	17
3.3.3 BRUK AV TVANG	22
3.3.4 KARAKTEREN AV UNDERSØKELSENE.....	24
3.3.5 HENSYN SOM LIGGER BAK LOVGIVNINGEN.....	24
3.3.6 OPPSUMMERING	26
3.4 BRUK AV OPPLYSNINGENE PÅ STRAFFESAKSSTADIET.....	26
3.4.1 INNLEDNING	26
3.4.2 PÅ DOMSTOLSSTADIET	26
3.4.2.1 Sammenhengen med siktedes vilje	27

3.4.2.2 Om retten til ikke å inkriminere seg selv kan anses absolutt	30
3.4.2.3 Må man operere med et vesentlighetskriterium?	34
3.4.2.4 Kreves det et bevis som er direkte selvinkriminerende for at retten til ikke å inkriminere seg selv skal komme til anvendelse?.....	36
3.4.2.5 Betydningen av rettssikkerhetsgarantier	38
3.4.2.6 Har retten til å forholde seg taus og retten til ikke å inkriminere seg selv et forskjellig vern?.....	39
3.4.2.7 Forholdet til Bølgepapp-kjennelsen	40
3.4.2.8 Oppsummering.....	44
3.4.3 ETTERFORSKNINGSSTADIET	44

4 ULIKE LØSNINGER PÅ PROBLEMER SOM OPPSTÅR I FORBINDELSE MED RETTEN TIL IKKE Å INKRIMINERE SEG SELV 47

4.1 INNLEDNING	47
4.2 EKSEMPLER I LOVGIVNINGEN.....	47
4.3 STØRRE HENSYN TIL BEVISSIKRING	50
4.4 FLERE RETTIGHETER PÅ KONTROLLSTADIET	52
4.5 ANDRE LØSNINGER	54

5 KILDER..... 56

5.1 LOVREGISTER	56
5.1.1 NORSKE LOVER	56
5.1.2 KONVENSJONER	57
5.2 FORARBEIDER	58
5.2.1 NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER	58
5.2.2 ODELSTINGSPROPOSISJONER.....	58
5.3 DOMSREGISTRE	58
5.3.1 NORSKE DOMMER.....	58
5.3.2 DOMMER FRA EMD.....	59
5.3.3 EF- DOMSTOLEN.....	60
5.4 LITTERATURLISTE.....	60

1 Innledning

1.1 Oppgavens tema

Oppgaven omhandler et tema som berører både forvaltnings- og straffeprosesslovgivningen. Økt oppmerksomhet rundt menneskerettighetene og spesielt Den europeiske menneskerettsdomstolen, har ført til at norske lovgivere og rettsanvendere har blitt mer opptatt av reglene om menneskerettigheter, i tillegg til at kunnskapen om rettighetene har økt. Dette har blant annet aktualisert spørsmålet om norsk rettspraksis på ulike områder er i samsvar med menneskerettighetene.

Jeg vil i denne oppgaven søke å klarlegge i hvilken grad det er i strid med retten til ikke å inkriminere seg selv at forvaltningen innhenter kontrolldata og at disse opplysningene brukes på straffesaksstadiet, blant annet som bevis i en etterfølgende straffesak.

For å klarlegge dette vil jeg blant annet ta for meg flere dommer fra Den europeiske menneskerettsdomstolen¹. Denne domstolens praksis har stor betydning for å fastlegge innholdet i de ulike begrepene i Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen² (EMK), som er en del av norsk rett, jfr. menneskerettsloven³ (mskrl.) § 2 og straffeprosessloven⁴ (strpl.) § 4. Domstolen viser også ofte til sine egne tidligere uttalte rettsoppfatninger, og tillegger disse stor vekt. Domstolens praksis er dermed svært relevant. Det finnes ingen tilsvarende rettspraksis angående bestemmelsene i Den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter⁵ (SP), så det sentrale i

¹ Europarådets konvensjon 4. november 1950 om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter med protokoller, del II, gir regler for hvordan denne domstolen skal organiseres og fungere.

² Se fotnote 1.

³ Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett m. v. 21. mai 1999 nr. 30

⁴ Lov om rettergangsmåten i straffesaker 22. mai 1981 nr. 25

⁵ De forente nasjoners internasjonale konvensjon 16. desember 1966 om sivile og politiske rettigheter med protokoller

oppgaven blir en drøftelse av retten til ikke å inkriminere seg selv i forhold til Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen.

1.2 Avgrensning

Jeg vil ikke foreta noen utførlig drøftelse av forvaltningslovgivningen og selve systemet med straffesaksjonert opplysnings- og sannhetsplikt. Med tanke på oppgavens omfang, vil det føre for langt å behandle dette. Jeg vil likevel vise til regler på enkelte forvaltningsområder, for å illustrere lovgivningen, kontrollmyndighetenes kompetanse og de hensyn som ligger bak dette systemet.

På bakgrunn av oppgavens tema vil jeg kun behandle rekkevidden av rettigheten i straffesaker. Om rettigheten kan sies å gjelde i en etterfølgende sivil sak⁶, og eventuelt hvilken betydning dette kan ha, vil derfor ikke behandles.

Jeg går ikke inn på en drøftelse av praksis fra EF-domstolen i forbindelse med rettighetens omfang for foretak, da det vil favne for vidt å behandle denne problemstillingen her⁷. Av samme årsak drøfter jeg heller ikke omfanget av retten til ikke å inkriminere seg selv for foretak generelt.

1.3 Begrepsklargjøring

Retten til ikke å inkriminere seg selv eller forbudet mot tvungen selvinkriminering, kan i utgangspunktet defineres som at ingen skal tvinges til å medvirke til sin egen straffelse⁸.

Retten til ikke å inkriminere seg selv består av to deler. Den videre rettigheten kan man definere som retten til ikke å bli tvunget til å frembringe bevis mot seg selv. Denne

⁶ Nærmere om dette, se Ravlo, 1999, 334-336 og 359-360, se også Skoghøy, 2001, s. 662-664.

⁷ Se blant annet *Orkem v. Commission of the European Communities*, Judgment of the Court of 18. October 1989, case 374/87, *European Court reports* 1989, s. 03283, *Otto BV v. Postbank NV*, Judgment of the Court of 10. November 1993, case C-60/92, *European Court reports* 1993, s. I-5683 og *Limburgse Vinyl Maatschappij NV og flere v. Commission of the European Communities*, Judgment of the Court of 15. October 2002, joined cases C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P to C-252/99 P and C-254/99 P, *European Court reports* 2002, s. I-8375

⁸ Se Ravlo, 1999, s. 329.

videre rettigheten omfatter den snevrere retten til å forholde seg taus, som man kan definere som retten til ikke å svare på spørsmål. Dette fremgår av praksis fra Den europeiske menneskerettsdomstolen, se punkt 2.1. Jeg vil bruke uttrykket *retten til ikke å inkriminere seg selv*, som en fellesbetegnelse på begge de to rettighetene, dersom det ikke fremgår av oppgaven at jeg kun mener den videre retten til ikke å bli tvunget til å frembringe bevis mot seg selv.

I og med at en person frivillig kan velge om han vil inkriminere seg selv, og fordi det heller ikke er sikkert at denne rettigheten er absolutt, noe jeg kommer tilbake til senere, har jeg valgt å bruke formuleringen *retten til ikke å inkriminere seg selv*, da jeg mener at det er mer naturlig å betrakte dette som en rettighet eller et vern, og ikke et forbud.

Jeg vil i det følgende bruke forkortelsen *Domstolen* eller *EMD* for Den europeiske menneskerettsdomstolen.

Som en fellesbetegnelse på den som mener å ha rettigheter etter EMK art. 6, vil jeg bruke den *siktede*. Begrepet er da ikke knyttet til straffeprosesslovens definisjon av en siktet, med mindre noe annet går klart frem av teksten. Begrepet omfatter da personen på alle stadier av saken.

1.4 Oppgavens oppbygning

Jeg vil først gi en kort oversikt over hvilke rettskilder jeg har anvendt, i tillegg til å si litt om den metoden Domstolen bruker. Deretter gir jeg en oversikt over bakgrunnen for problemstillingen, som avsluttes med en utdyping av oppgavens problemstilling. Jeg gir en kort oversikt over anvendelsesområdet for EMK art. 6 nr. 1. Videre går jeg over til å drøfte rettstilstanden i dag, sett i lys av rettspraksis fra Domstolen. I denne drøftelsen vil også egne oppfatninger om problemstillingen komme frem. Til slutt vurderer jeg ulike løsninger på de problemene som oppstår i forbindelse med retten til ikke å inkriminere seg selv.

1.5 Rettskilder

Jeg vil kort gjøre rede for hvilke rettskilder som er relevante i behandlingen av den aktuelle problemstillingen.

Når det gjelder lovtekst er straffeprosessloven §§ 90, 230 og 232, og straffeloven⁹ (strl.) § 167 de relevante bestemmelsene i norsk intern rett. Jeg vil også komme inn på andre bestemmelser i straffeprosessloven og straffeloven.

Menneskerettsloven § 2 gjør blant annet EMK og SP til norsk rett¹⁰, slik at disse konvensjonene har direkte betydning for vår nasjonale lovgivning og rettsanvendelse¹¹. I tillegg gir mskrl. § 3 anvisning på at bestemmelsene i konvensjonene ved motstrid går foran annen lovgivning. EMK og SP er inkorporert i norsk lov, og det vil si at de skal gjelde direkte i norsk rett i sin autentiske språkdrakt¹².

I EMK er art. 6 den relevante bestemmelsen, i SP er det art. 14 nr. 3 g.

For å illustrere hvordan norske myndigheter vurderer problemstillingen, ser jeg på forarbeider til endringer i luftfartsloven¹³ og to ferske utredninger om ny konkurranselov¹⁴ og tilleggsskatt¹⁵. Forarbeider til konvensjonene brukes i svært liten grad, og jeg kommer derfor ikke inn på disse.

Fra norske domstoler er det i hovedsak Bølgepappkjennelsen¹⁶ som er relevant. Jeg tar også for meg en forholdsvis ny dom fra Borgarting lagmannsrett¹⁷. Relevant praksis fra EMD er i hovedsak Funke mot Frankrike¹⁸, John Murray mot Storbritannia¹⁹, Saunders

⁹ Almindelig borgerlig Straffelov 22. mai 1902 nr. 10

¹⁰ På straffeprosesslovgivningens område har man siden 1962 hatt straffeprosessloven § 4 som etablerer straffeprosessloven som et monismeområde, der loven står tilbake for folkeretten.

Menneskerettighetskonvensjonene som Norge har tiltrådt, har dermed vært gjeldende i lang tid. For mer om dette, se blant annet Bjerke og Keiserud, 2001, s. 38 flg.

¹¹ Se blant annet Eckhoff, 2000, s.325- 332 og Møse, 2002, s. 180-186 for en fremstilling av menneskerettsloven.

¹² Ot. prp. nr. 3 (1998-1999), Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven), s. 21- 25

¹³ Ot. prp. nr. 28 (2000-2001), Om lov om endringer i lov 11. juni 1993 nr. 101 om luftfart

¹⁴ NOU 2003:12 Ny konkurranselov

¹⁵ NOU 2003:7 Tilleggsskatt m.m.

¹⁶ Rt. 1994 s. 610

¹⁷ RG 2000 s. 193

¹⁸ Case of Funke v. France, 25. February 1993, Series A no. 256-A

¹⁹ Case of John Murray v. the United Kingdom, 8. February 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-I

mot Storbritannia²⁰, Serves mot Frankrike²¹, I.J.L., G.M.R. og A.K.P. mot Storbritannia²² og J.B. mot Sveits²³. Jeg vil også vise til andre dommer der de kan gi relevante momenter til oppgaven.

Jeg har i hovedsak basert meg på utenlandsk litteratur ved tolkingen av EMK, i tillegg til artikler både av norske og andre nordiske forfattere.

1.6 Metode

Da det er Domstolens anvendelse av EMK art. 6 som er det sentrale i denne oppgaven, vil jeg kort gjøre rede for den metoden Domstolen gjør bruk av²⁴. Utgangspunktet ved tolkingen av bestemmelser i EMK, er ordlyden og dens vanlige betydning, sett i lys av dens gjenstand, formål og sammenhengen i teksten, jfr. Wien-konvensjonen²⁵ art. 31 til 33, som gir generelle regler for tolkingen av konvensjoner. Konvensjonen er ikke ratifisert av Norge, men det er antatt at disse prinsippene i det vesentlige kodifiserer gjeldende ulovfestet folkerett. EMK er utarbeidet på fransk og engelsk, og begge tekstene er like autoritative. SP har fem autoritative tekster, jfr. SP art. 53, deriblant engelsk og fransk. Den teksten som oppfyller konvensjonens formål på beste måte, skal legges til grunn dersom det er forskjell på tekstene, jfr. Wien-konvensjonen art. 33 nr. 4.

Domstolen tolker konvensjonen med endelig virkning, jfr. EMK art. 32 og 44. I tillegg til at en dom blir bindende for den innklagede stat, jfr. EMK art. 46, er det også antatt at det innhold Domstolen fastslår at en bestemmelse i EMK har, i utgangspunktet er bindende for alle konvensjonspartene²⁶. Begrunnelsen for dette er at statene vil prøve å innrette seg etter Domstolens praksis, for å unngå å komme i ansvar. Det kan dermed hevdes at de domstolsskapte reglene har samme trinnhøyde som konvensjonen.

²⁰ Case of Saunders v. the United Kingdom, 17. December 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-VI

²¹ Case of Serves v. France, 20. October 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VI

²² Case of I.J.L., G.M.R. and A.K.P. v. the United Kingdom, 19. September 2000, Reports of Judgment and Decisions 2000-IX

²³ Case of J.B. v. Switzerland, 3. May 2001, Reports of Judgments and Decisions 2001-III

²⁴ Om metoden ved anvendelsen av internasjonale menneskerettigheter, se blant annet Danelius, 2002, s. 55 flg., van Dijk og van Hoof, 1998, Warbrick, Harris og O'Boyle, 1995, Opsahl, 1996, s. 14- 17 og Møse, 2002, s. 101-102, for tolking av SP, se Nowak, 1993, introduksjonens pkt. VI.

²⁵ Vienna Convention on the Law of Treaties, 23.05.1969

²⁶ Se Aall, 1995, s. 42.

Domstolen opererer med en egen rettskildelære, som er noe ulik den norske rettskildelæren. Et viktig prinsipp er at konvensjonen må sees på som en helhet, man skal derfor ikke tolke en bestemmelse slik at det oppstår konflikt med en annen bestemmelse i konvensjonen²⁷.

Forarbeidene til konvensjonen tillegges begrenset vekt og er bare ment å være et supplerende middel ved tolkningen, ”supplementary means of interpretation”, jfr. Wienkonvensjonen art. 32. Domstolen ser på konvensjonen som et levende instrument, slik at det legges til grunn en dynamisk fortolkning, dvs. at Domstolen hele tiden er med på å utvikle EMK på en aktiv måte, i samsvar med samfunnsutviklingen og forandringene i rettsoppfatningen i de kontraherende stater²⁸. Domstolen er dermed ikke i like stor grad bundet av sine tidligere avgjørelser, slik Høyesterett normalt anses å være.

I tillegg tolkes begrepene i EMK på en autonom måte. Det sistnevnte innebærer at innholdet i ord og begrep ikke nødvendigvis er avhengig av hva nasjonale myndigheter legger til grunn, men har en felles betydning som er lik for alle medlemslandene. Dette er for å etablere et felles beskyttelsesnivå for alle konvensjonsstatene.

Proporsjonalitetsprinsippet er et annet tolkingsprinsipp. I dette ligger at statene skal velge en mindre inngripende form for begrensnig i en rettighet enn en mer inngripende, og inngrepets styrke skal stå i rimelig forhold til hva som skal oppnås. Prinsippet kommer særlig til anvendelse ved tolkingen av bestemmelser som tillater inngrep i individets rettigheter når det er nødvendig for å beskytte andre viktige interesser, jfr. for eksempel EMK art. 8.

Det er også antatt at statene er tillagt en viss skjønnsmargin ved anvendelsen av bestemmelsene, en ”margin of appreciation”²⁹.

²⁷ Danelius, 2002, fremhever dette på s. 55.

²⁸ Allerede i 1978 ble det fastslått at konvensjonen er “...a living instrument which,...., must be interpreted in the light of the present-day conditions.”, case of Tyrer v. The United Kingdom, 25. april 1978, Series A no. 26. Flere senere dommer gjentar dette, senest en dom fra 12. mars 2003, Öcalan mot Tyrkia, sak nr. 46221/99, ennå ikke publisert.

²⁹ Se blant annet EMK art. 8 til 11, artiklenes annet ledd.

Domstolen har i flere tilfeller uttalt at de undersøker den konkrete saken de har til behandling, slik at de normalt ikke gir generelle synspunkter ut over dette³⁰.

³⁰ Se blant annet J.B. mot Sveits hvor det uttales i avsnitt 63 at Domstolen skal holde seg ”...to an examination of the concrete case before it...”.

2 Bakgrunn for problemstillingen

2.1 Generelt om retten til ikke å inkriminere seg selv

Retten til ikke å inkriminere seg selv er et utslag av favor defensionis- prinsippet³¹, som betyr: i favør av den forsvarte, det vil si til gunst for tiltalte. Påtalemyndigheten har et betydelig overtak i forhold til den som skal forsvare seg, både rettslig og faktisk. Den kan f.eks. bruke tvang. Dette skaper en ubalanse i prosessen. Favor defensionis- prinsippet er ment å avhjelpe denne ubalansen. Prinsippet gir seg utslag i flere typer regler, deriblant retten til ikke å inkriminere seg selv. Hensynet til rettssikkerhet for den enkelte er altså bakgrunnen for retten.

Retten til ikke å inkriminere seg selv stammer fra engelsk sedvanerett, og i Norge ble retten innført i 1866³². I norsk intern rett er prinsippet kommet til uttrykk i strpl. § 90 om at siktede ikke har plikt til å forklare seg for retten og strpl. §§ 230 og 232 om at mistenkte og siktede ikke har plikt til å forklare seg for politiet. Dette er begrunnet i den tvangssituasjon personen befinner seg i. Man ønsker ikke å stille ham overfor valget mellom å lyve eller tilstå³³. En slik plikt vil heller ikke være egnet til å frembringe sannferdige forklaringer. Retten verner bare fysiske personer.

Et vitne har heller ikke plikt til å forklare seg for politiet, jfr. strpl. § 230, 1. ledd, men har i utgangspunktet en plikt til å forklare seg for retten, jfr. strpl. § 108. Det finnes unntak fra dette, blant annet dersom svar på spørsmål kan utsette vitnet for straff eller tap av borgerlig aktelse, jfr. strpl. § 123³⁴. En person som bare er mistenkt for en

³¹ For mer om dette, se Hov I, s. 91 flg.

³² Se Andenæs I, 2000, s. 64, og Rt. 1999 s. 1269 hvor det uttales at retten til ikke å inkriminere seg selv er et grunnleggende rettsstatsprinsipp som har vært gjeldende for norsk straffeprosess i lang tid. For en sammenlikning med dansk rett, se Gomard, 1976, s. 214 flg.

³³ Se Andenæs I, 2000, s. 64-65.

³⁴ I Rt. 1976 s. 1219 gir Høyesterett uttrykk for at straffeprosesslovens regler om fritakelse fra vitneplikt ikke gjelder overfor kontrollmyndighetenes krav på opplysninger, med mindre det er uttrykkelig sagt i vedkommende lov. Se også Andenæs I, 2000, s. 235.

straffbar handling, vil i praksis kunne nekte å avgi forklaring til retten etter denne bestemmelsen.

Etter strl. § 167, 1. ledd, kan en person som er siktet for en straffbar handling heller ikke straffes for å ha avgitt falsk forklaring etter strl. §§ 163 og 166. Definisjonen i strpl. § 82 på når man anses som siktet, er ikke avgjørende. En mistenkt vil dermed også kunne falle inn under denne bestemmelsen³⁵. Det vil ikke være like moralsk fordømmende dersom en person lyver i en slik situasjon³⁶. Den siktede/mistenkte kan imidlertid straffes for falsk forklaring om andre, jfr. strl. § 168, slik at strl. § 167, 1. ledd ikke kan anses å hjemle straffrihet for en siktets falske forklaring om andre personers forhold³⁷. Et vitne kan straffes for falsk forklaring, men dersom personen ikke kunne forklare sannheten uten å utsette seg eller noen av sine nærmeste for straff, kan han fritas for straff etter strl. § 167, 2. ledd.

Strl. § 167, 2. ledd gir ikke uttrykk for et alminnelig prinsipp, slik at det ikke kan utledes noen alminnelig setning om at ingen skal være forpliktet til å bidra til sin egen domfellelse, jfr. Rt. 1938 s. 846³⁸ og Bølgepappkjennelsen hvor det uttales at en slik setning verken kan utledes av det straffeprosessuelle regelverk eller av strl. § 167.

En person som er pålagt opplysningsplikt på kontrollstadiet, kan dermed, uavhengig av hva slags opplysninger som kreves, i utgangspunktet ikke nekte å gi disse. Han kan også bli straffet etter spesiallovgivningen for å nekte å gi opplysninger og for å gi uriktige opplysninger.

EMK art. 6 nr. 1 lyder: "In the determination of ... any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair ... hearing ... by an independent and impartial tribunal ...". EMK inneholder ingen eksplisitt bestemmelse om retten til ikke å inkriminere seg selv, men retten er antatt å utgjøre en del av kravet til en rettferdig rettergang. Kravet til en

³⁵ Andenæs og Bratholm, 1996, s. 275, se også Rt. 1982 s. 173.

³⁶ Andenæs og Bratholm, 1996, s. 274.

³⁷ Se Rt. 1982 s. 173.

³⁸ Høyesterett uttalte at straffriheten i strl. § 167, 2. ledd ikke ga uttrykk for et alminnelig prinsipp om straffrihet som uten videre kunne få anvendelse på uriktige oppgaver til offentlig myndighet avgitt etter bestemmelser i spesiallovgivningen. Se også Rt. 1984 s. 1113.

rettferdig rettergang forutsetter at den siktede skal få mulighet til å forsvare seg mot anklager, og denne muligheten blir ikke reell dersom den siktede tvinges eller er blitt tvunget til å inkriminere seg selv. Dette følger blant annet av J.B. mot Sveits fra 2001, hvor det uttales i avsnitt 64:

”Although not specifically mentioned in Article 6 of the Convention, the right to remain silent and the privilege against self-incrimination are generally recognised international standards which lie at the heart of the notion of a fair procedure under Article 6 § 1”.

Videre påpekes det at retten til ikke å inkriminere seg selv både bidrar til å hindre at urett skjer og sikrer formålene med art. 6:

”By providing the accused with protection against improper compulsion by the authorities these immunities contribute to avoiding miscarriages of justice and securing the aims of Article 6...”.

En rekke tidligere dommer har gitt tilsvarende uttalelser, Funke mot Frankrike, John Murray mot Storbritannia, Saunders mot Storbritannia og Serves mot Frankrike, slik at retten til ikke å inkriminere seg selv, som en del av kravet til en rettferdig rettergang, dermed kan sies å være et innarbeidet prinsipp i Domstolen. Det går også frem av den siterte uttalelsen at Domstolen anser rettigheten som å bestå av to deler.

Retten til ikke å inkriminere seg selv, er nært knyttet til uskyldpresumsjonen i art. 6 nr. 2, jfr. ”Everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law.” I dette ligger det blant annet at det er myndighetene, det vil i norsk rett si påtalemyndigheten, som har ansvaret for å bevise at det foreligger skyld hos siktede, og det innebærer at den siktede ikke skal være tvunget til å bidra til dette mot sin vilje³⁹.

Rettighetene i EMK art. 6 gjelder i utgangspunktet overfor fysiske personer, men det er antatt at også foretak er omfattet. Dette fremgår blant annet av en sak fra 2002⁴⁰. Om dette også gjelder retten til ikke å inkriminere seg selv, er usikkert, da Domstolen har

³⁹ Mer utførlig om dette, se van Dijk og van Hoof, 1998, s. 458-463 og case of Telfner v. Austria, 20. March 2001, sak nr. 33501/96, ennå ikke publisert.

⁴⁰ Case of Västberga Taxi aktiebolag and Vulic v. Sweden, 23. July 2002, sak nr. 36985/97, ennå ikke publisert, hvor et aksjeselskap ble ansett å falle inn under art. 6 sitt virkeområde.

foretatt en tilknytning mellom rettigheten og respekten for en persons vilje, se punkt 3.4.2.1. Det er kunstig å si at et foretak kan ha vilje⁴¹.

Når det gjelder kravet til "fair trial" i art. 6, har Domstolen lagt til grunn en helhetlig vurdering av om bestemmelsen kan anses krenket. Selv om det har skjedd kritikkverdige forhold, skal det foretas en etterfølgende vurdering av om saken i sin helhet kan sies å være rettferdig, "fair"⁴².

SP art. 14 nr. 3 g har en eksplisitt bestemmelse om at enhver, ved behandlingen av en siktelse mot seg for en straffbar handling, har rett til ikke å bli tvunget til å vitne mot seg selv eller til å erkjenne seg skyldig: "In the determination of any criminal charge against him, everyone shall be entitled to...not to be compelled to testify against himself or to confess guilt". Som tidligere nevnt omfatter retten til ikke å inkriminere seg selv i EMK art. 6 nr. 1, to separate rettigheter. Ordlyden i SP art. 14 nr. 3 g kan indikere at denne bestemmelsen bare beskytter den snevrere retten til å forholde seg taus.

Også EF-domstolen har, gjennom sin praksis, gitt foretak en beskyttelse mot selvinkriminering⁴³, se blant annet Orkem mot Kommisjonen.

Det er ikke fastslått at det folkerettslige vernet mot selvinkriminering også omfatter en rett til å snakke usant⁴⁴. Selv om det i norsk intern rett er en slik rett, er det ingen umiddelbar sammenheng her.

⁴¹ NOU 2003:12, s. 187.

⁴² Se blant annet case of Telfner v. Austria hvor det uttales i avsnitt 15: "...it is for the Court to ascertain that the proceedings considered as a whole were fair...".

⁴³ Vernet er imidlertid begrunnet i kontradiksjonsprinsippet, som er et grunnleggende prinsipp i EF-retten, og omfatter flere typer rettigheter. Et foretak har blant annet rett til å nekte å svare på spørsmål som vil tvinge det til å avgi tilståelse for å ha begått en rettsstridig handling som Kommisjonen har ansvaret for å føre bevis for. Vernet er ikke til hinder for å kreve utlevert dokumenter, selv om de inneholder inkriminerende opplysninger, se også NOU 2003:12, s. 175-176 og s. 187.

⁴⁴ Christoffersen, 2000, mener at Domstolens praksis ikke gir grunnlag for å hevde at det foreligger en rett til å avgi falsk forklaring etter EMK art. 6.

2.2 Generelt om forvaltningslovgivningen

For å kunne gå nærmere inn på problemstillingen, er det nødvendig å se på generelle trekk ved forvaltningslovgivningen. Dette vil gi en forståelse av hvordan vårt forvaltningssystem er lagt opp, med vide kontrollfullmakter til de aktuelle myndigheter.

Norge har et forvaltningssystem som blant annet har som oppgave å regulere og kontrollere menneskers handlemåte. Formålene med dette kan være mange, men sammenfatningsvis kan man si at det offentlige ønsker å hindre handlinger som anses skadelige eller uheldige, og oppmuntre til ønskelige handlemåter. Næringsvirksomhet er blant annet et viktig område som i stor grad er gjenstand for forvaltningens regulering og kontroll. Formålet med konkurranseloven⁴⁵ (krrl.) er for eksempel ”å sørge for effektiv bruk av samfunnets ressurser ved å legge til rette for virksom konkurranse”, jfr. krrl. § 1-1.

Reguleringen er i stor grad basert på at borgerne frivillig gir opplysninger til de ulike offentlige organer. Vårt forvaltningssystem kan derfor i stor grad sies å bygge på tillit. Et eksempel på dette er ligningsloven⁴⁶ kap. 4 om blant annet selvangivelsesplikt. Det er viktig at informasjonen som blir gitt er tilstrekkelig og korrekt. For å sikre dette, er flere av bestemmelsene som pålegger borgerne informasjonsplikt, straffesanksjonerte. Det vil si at dersom man ikke følger de plikter man er pålagt, kan man pådra seg et straffeansvar eller andre ulike administrative reaksjoner. Det er altså først når det er gitt utilstrekkelige eller uriktige opplysninger, at det er begått en straffbar handling. En uriktig selvangivelse er selve forbrytelsens gjenstand og ikke et referat av uttalelser. Borgeren har da ikke begått noen straffbar handling før han avgir opplysningene, og vi er derfor utenfor spørsmålet om selvinkriminering⁴⁷. Dette kan illustreres med en uttalelse fra en avvisningsavgjørelse angående selvangivelsesplikten, Allen mot Storbritannia⁴⁸. I saken hadde den siktede levert inn ukorrekte opplysninger over sin formue og gjeld:

”The right not to incriminate oneself...does not per se prohibit the use of compulsory powers to require persons to provide information about their financial or company affairs. ...the requirement on the applicant to make a

⁴⁵ Lov om konkurranse i ervervsvirksomhet, 11. juni 1993 nr. 65

⁴⁶ Lov om ligningsforvaltning, 13. juni 1980 nr. 24

⁴⁷ Dette fremheves av både Langsted, 1998, s. 322 og Schei, 1997, s. 78.

⁴⁸ Case of Allen v. the United Kingdom, 10. September 2002, sak nr. 76574/01

declaration of his assets ...does not disclose any issue under Article 6 § 1, even though a penalty was attached to a failure to do so. ...he lied or perjured himself through giving inaccurate information about his assets. This was not an example of forced self-incrimination about an offence which he had previously committed; it was the offence itself.”

Ofte vil forvaltningen ha et behov for å innhente ytterligere opplysninger, for å undersøke visse forhold grundigere, blant annet for å avdekke lovbrudd. Flere regelsett gir fullmakter til forvaltningen til å pålegge borgerne å fremskaffe de ønskelige opplysninger, under trussel om straff. Dette er da bestemmelser som kommer i tillegg til de alminnelige bestemmelsene om opplysningsplikt. I disse tilfellene vil det ofte være nødvendig med en viss grad av aktiv medvirkning fra de som er gjenstand for undersøkelsen. Et eksempel her er krrl. § 6-6 som fastsetter straff for den som forsettlig eller uaktsomt unnlater å etterkomme pålegg om opplysningsplikt og gransking etter krrl. § 6-1.

2.3 Nærmere om problemstillingen

I norsk rett opererer man med et skjæringspunkt som mistenkt eller siktet for at de rettssikkerhetsgarantier som følger av straffeprosesslovgivningen, og dermed retten til ikke å inkriminere seg selv, skal komme til anvendelse. En person får stilling som siktet etter den straffeprosessuelle definisjonen i strpl. § 82⁴⁹. Det er imidlertid ikke oppstilt noen vilkår for når man anses som mistenkt. Forarbeider eller rettspraksis gir ikke noen særlig veiledning, og man må derfor i stor grad trekke opp grensen ut fra reelle hensyn⁵⁰. Retten til ikke å inkriminere seg selv er uproblematisk i norsk rett når man anses som mistenkt eller siktet, fordi man da ikke har noen plikt til å forklare seg for retten eller politiet, se punkt 2.1.

Problemer oppstår blant annet når opplysninger gitt til kontrollmyndighetene under trussel om straff, blir brukt av påtalemyndigheten i en etterfølgende straffesak mot en

⁴⁹ For mer om dette, se Bjerke og Keiserud I, 2001, s. 357 flg.

⁵⁰ Mer utførlig om når en person kan anses som mistenkt, se Hov II, 1999, s. 188-189, Andenæs I, 2000, s. 70- 71. Det kan oppstå vanskelige grensetilfeller i forhold til skillet mellom vitner og mistenkte, for eksempel hvor man står overfor en begrenset krets av personer og den skyldige må være å finne blant disse.

person. Som utgangspunkt foreligger det ingen hindringer for de ulike offentlige myndigheter mot å kreve opplysninger fra en person som ledd i sin kontrollvirksomhet. På kontrollstadiet vil man som regel verken anse en person som mistenkt eller siktet i straffeprosessuell forstand. En person kan likevel i mange tilfeller i realiteten anses å være i samme stilling som en siktet⁵¹. Man må være bevisst på at formålet med opplysningsplikter er at myndighetene skal få tilgang til de faktiske forhold. Man skal ikke fritta dem fra å bevise at det foreligger en overtredelse etter loven, jfr. punkt 2.1 og sammenhengen med uskyldspresumsjonen.

I utredningen til ny konkurranselov⁵² sies det: "Straffesanksjonert opplysnings- og sannhetsplikt er selvinkriminerende for en borger som har noe straffbart å skjule. Blir det straffesak gjelder vernet mot selvinkriminering, det vil si at han straffritt kan snakke usant. Men den forutgående forvaltningsprosess kan ha bundet ham. Har han løyet, er usannheten i seg selv straffbar. Snakker han sant, som han plikter, må han tilstå brudd på loven. Dette er systemets dilemma." Man kaller dette kollisjonen mellom rett og plikt, det vil si plikten til å forklare seg på forvaltningsstadiet og mistenktes rett til å nekte å forklare seg etter straffeprosessloven⁵³.

Problemstillingen kan deles opp i to. Den første delen omhandler i hvilken grad det er adgang til å innhente opplysninger på kontrollstadiet under trussel om straff, og den andre delen omhandler i hvilken grad det er adgang til å bruke slike opplysninger på straffesaksstadiet, blant annet som bevis i en etterfølgende straffesak.

⁵¹ Se innlegget til Tomasson fra Island, i referat fra Förhandlingarna vid Det 34. nordiska juristmøtet 1996, s. 453.

⁵² NOU 2003 :12

⁵³ Se NOU 2003:12, s. 184 og Eriksen, 1995, s. 170. Langsted fremhever også dette problemet, 1999, s. 5.

3 Rettstilstanden i dag

3.1 Innledning

Det har skjedd en utvikling av retten til ikke å inkriminere seg selv, ved at en rekke dommer fra EMD har søkt å fastlegge omfanget av rettigheten. Den mest sentrale dommen for oppgavens problemstilling, og da spesielt når det gjelder bruk av opplysninger som bevis i en straffesak, er Saunders mot Storbritannia fra 1996. Jeg finner det derfor mest hensiktsmessig å ta utgangspunkt i denne saken ved drøftelsen av hva som er gjeldende rettstilstand i dag. Jeg vil i drøftelsen også vise til andre dommer fra EMD og Høyesterett.

3.2 Anvendelsesområde for EMK art. 6 nr. 1

3.2.1 Innledning

For at retten til en rettferdig rettergang, og dermed retten til ikke å inkriminere seg selv skal komme til anvendelse, må man se på bestemmelsens virkeområde. Da jeg tidligere har avgrenset mot sivile saker, går jeg ikke inn på diskusjonen om hva som anses som "civil rights and obligations".

Det må være tale om en avgjørelse av en straffesiktelse. Man må imidlertid ha de offisielle versjonene på engelsk og fransk som utgangspunkt. At uttrykket "any criminal charge" i norsk oversettelse er blitt til "straffesiktelse", vil ikke være avgjørende for hvordan man skal forstå det, jfr. den autonome forståelsen av begrepet.

3.2.2 Avgjørelsen av hva som anses som en "criminal charge"

Engel mot Nederland⁵⁴ fra 1976, var den første dommen som søkte å klarlegge hva som anses som en "criminal charge". Ved avgjørelsen av om noe anses som straff, må man for det første se på den nasjonale klassifiseringen av handlingen eller unnlåtelsen. Blir en handling eller unnlåtelse av statene klassifisert som straffbar, legges dette til grunn.

⁵⁴ Case of Engel and others v. The Netherlands, 8. June 1976, Series A no. 22

Er dette ikke tilfellet, har Domstolen lagt til grunn at det må foretas en helhetsvurdering for å avgjøre om noe anses som straff. Man må se på overtredelsens karakter, og sanksjonens innhold og alvor. Denne vurderingen er også lagt til grunn i Bøhler-dommen⁵⁵. Dersom det ikke ble gjort en slik vurdering, ville det blitt opp til den enkelte stat om en handling eller unnlattelse skulle ha de rettssikkerhetsgarantier som EMK art. 6 stiller til rådighet.

3.2.3 Avgjørelsen av når det foreligger en "criminal charge"

For denne oppgaven er det imidlertid ikke avgjørende å fastslå om en reaksjon etter EMKs autonome betydning skal klassifiseres som straff. Det sentrale er å definere art. 6 sitt virkeområde i tid, og man må dermed søke å fastslå når det kan sies å foreligge en "criminal charge". I *Deweere mot Belgia*⁵⁶ ble det lagt til grunn at man må se på realitetene. Det står i avsnitt 44 i dommen at

"...the prominent place held in a democratic society by the right to a fair trial...prompts the Court to prefer a 'substantive', rather than a 'formal', conception of the 'charge' contemplated by Article 6 par. 1... . The Court is compelled to look behind the appearances and investigate the realities of the procedure in question."

Klassifiseringen av når man anses som siktet i strpl. § 82, er dermed ikke bestemmende. I avsnitt 46 sies det mer konkret hva som ligger i uttrykket "charge", uttrykket kan

"...be defined as the official notification given to an individual by the competent authority of an allegation that he has committed a criminal offence...",

i andre tilfeller må man se på

"...whether 'the situation of the [suspect] has been substantially affected'".

Domstolens uttalelser om når det kan sies å foreligge en "criminal charge", har blitt gjentatt i en rekke senere dommer og må derfor legges til grunn som gjeldende rett. Bøhler-dommen legger også dette til grunn. Det er derfor klart at det i enkelte tilfeller kan foreligge en "criminal charge" på kontrollstadiet, slik at rettighetene i EMK art. 6 nr. 1 trer i funksjon.

⁵⁵ Rt. 2000 s. 996, som behandlet spørsmålet om ileggelse av forhøyd tilleggs�katt var å anse som straff etter EMK art. 6 nr. 1.

⁵⁶ Case of *Deweere v. Belgium*, 27. February 1980, Series A no. 35

Det er også et krav etter EMK art.6 nr. 1 at det skal være tale om en avgjørelse, ”determination”. I dette ligger det at det skal være en viss sannsynlighet for straffesiktelse, ”criminal charge”.

3.3 Innhenting av opplysninger på kontrollstadiet

3.3.1 Innledning

Det har fra norsk hold, på bakgrunn av praksis fra EMD, vært en viss usikkerhet i spørsmålet om vårt forvaltningssystem med straffesanksjonert opplysningsplikt kan opprettholdes. Ved å vise til flere dommer fra EMD, vil jeg forsøke å klarlegge rettstilstanden på dette området i dag. Det er viktig å være oppmerksom på at Domstolen som regel bare tar standpunkt til om det i den konkrete saken har skjedd et brudd på art. 6, den vurderer ikke lovgivningen i seg selv. Det blir opp til den enkelte stat å tilrettelegge lovgivningen slik at det ikke skjer brudd på EMK sine bestemmelser.

3.3.2 Betydningen av formålet med undersøkelsene

Selv om det ikke var avgjørende for resultatet i Saunders-saken, ble det innledningsvis gitt noen generelle uttalelser om hva som må gjelde ved innhenting av opplysninger på kontrollstadiet. Saken gjaldt Guinness PLCs konkurranse med Argyll Group PLC om å ta over et tredje selskap, Distillers Company PLC. Saunders var administrerende direktør i Guinness på dette tidspunktet. Det oppsto rykter og påstander om at Guinness, under budrunden, på ulovlig måte hadde fått økt verdien av aksjene i selskapet. Verdien på aksjene var en viktig faktor i overtakelsen. Secretary of State for Trade and Industry oppnevnte inspektører som skulle undersøke hendelsene rundt Guinness' oppkjøp av Distillers. Allerede etter en måned med undersøkelser, informerte inspektørene Department of Trade and Industry (DTI) om at det forelå konkrete bevis på at det hadde blitt begått straffbare handlinger. Omtrent på samme tid ble Saunders avskjediget. Det ble, i samsvar med påtalemyndigheten, bestemt at inspektørene likevel skulle fortsette med sine undersøkelser. I et møte mellom DTI, inspektørene og påtalemyndigheten ble potensielle mistenkte identifisert, deriblant Saunders, og det ble avtalt at partene skulle samarbeide tett. Saunders ble intervjuet av inspektørene ni ganger, med tilstedeværelse av sin advokat. Rapportene av forklaringene ble overgitt til politiet, og Saunders ble, i tillegg til flere andre, tiltalt for flere forhold i forbindelse med overtakelsen av Distillers. Det ble av retten lagt til grunn at forklaringene kunne brukes i straffesaken, med unntak

av to forklaringer som ble opptatt etter at Saunders var siktet av politiet. I den etterfølgende straffesaken ble rapportene av forklaringene til Saunders lest opp for juryen over en tre-dagers periode. Spørsmålet Domstolen tok konkret stilling til, var om det var i strid med retten til ikke å inkriminere seg selv å anvende disse forklaringene som bevis i straffesaken, se punkt 3.4.2.

Innledningsvis åpner Domstolen for at administrative undersøkelser kan innebære en avgjørelse av en straffesiktelse i lys av den autonome forståelsen av begrepet "criminal charge". Det vises i denne forbindelse til den tidligere nevnte dommen Deweer mot Belgia, se punkt 3.2.3. Domstolen kom imidlertid ikke til at inspektørens undersøkelser utgjorde noen "criminal charge" i Saunders-saken. Spørsmålet er da hvorfor undersøkelsene ble ansett å ligge utenfor art. 6 nr. 1 sitt anvendelsesområde.

Domstolen ser ut til å vektlegge formålet med inspektørens undersøkelser, og i den forbindelse vises det til avsnitt 61 og 62 i Fayed mot Storbritannia⁵⁷. Denne saken gjaldt lovligheten av kontrollmyndigheters arbeid, hvor det var oppnevnt inspektører etter samme bestemmelse i engelsk rett som i Saunders-saken. Det ble i denne avgjørelsen lagt vekt på at oppgavene til inspektørene i hovedsak var undersøkende og ikke dømmende verken i form eller innhold. Det ble uttalt at den type undersøkelser som saken gjaldt, falt utenfor området og formålet med art. 6 nr. 1. Jeg viser her også til avsnitt 67 i Saunders-saken, hvor Domstolen uttaler seg om formålet med inspektørens arbeid:

"Their purpose was to ascertain and record facts which might subsequently be used as the basis for action by other competent authorities – prosecuting, regulatory, disciplinary or even legislative...".

Formålet var altså ikke å innhente bevis for påtalemyndigheten, som ledd i en strafferettslig forfølgning, men å klarlegge de faktiske omstendigheter som ledd i en ordinær kontroll.

⁵⁷ Case of Fayed v. the United Kingdom, 21. September 1994, Series A no. 294-B, det kan rettes innvendinger mot at Domstolen i Saunders-saken sammenlikner med Fayed-saken. Den sistnevnte dommen gjaldt en sivil sak, slik at det her ikke var naturlig å likestille den med Saunders-saken, som gjaldt en straffesak.

I Bøhlerdommen⁵⁸, som gjaldt ileggelse av forhøyd tilleggsatt, uttaler Høyesterett i vurderingen av når det foreligger en ”criminal charge” at:

”Utgangspunktet er at likningsmyndighetene...har anledning til å henvende seg til skattyter, be om tilleggsopplysninger og iverksette administrative kontrolltiltak vedrørende riktigheten av opplysninger som skattyter har gitt, herunder stedlig kontroll, uten at skattyter kan anses som straffesiktet etter artikkel 6. Konvensjonsorganenes avgjørelser viser at administrative undersøkelser av faktiske forhold kan finne sted uten å bli ansett som straffesiktelse etter artikkel 6 nr. 1 selv om undersøkelsene retter seg mot en bestemt person...”

Høyesterett henviser til både Fayed-saken og Saunders-saken, og konkluderer med at ordinære kontrolltiltak ikke kan anses for å utgjøre en straffesiktelse.

Det kan her også være hensiktsmessig å vise til Funke mot Frankrike. Saken fra 1993 gjaldt en husransakelse hos Funke, der tolloffiserer ba om bankutskifter, på bakgrunn av mistanke om pengehandel med utenlandske land. Det var i denne saken tale om dokumentfremleggelse, og dermed den videre retten til ikke å inkriminere seg selv. Funke sa seg villig til å fremskaffe dokumentene, men dette skjedde ikke. Følgen av dette ble at Funke ble ilagt en bot av retten på 1200 francs og en dagmulkt på 20 francs helt til han fremskaffet dokumentene. Dagmulkten ble på et senere tidspunkt hevet til 50 francs per dag. Funke var ennå ikke siktet for noe straffbart forhold. Spørsmålet var om prinsippet om ikke å inkriminere seg selv var brutt ved at det var brukt midler beregnet på å tvinge Funke til å samarbeide om en anklage rettet mot ham. Til forskjell fra Saunders-saken la Domstolen til grunn at det forelå en siktelse, ”criminal charge” mot Funke, selv om han ennå ikke var siktet for noe straffbart forhold. Formelt sett befant Funke seg på kontrollstadiet. Det ble også fastslått å foreligge et brudd på art. 6 nr. 1.

I Funke-saken kommer det indirekte frem at myndighetene hadde som formål å fremskaffe bevis for at Funke hadde begått lovovertrædelser. I avsnitt 44 uttaler Domstolen:

”... the customs secured Mr Funke’s conviction in order to obtain certain documents which they believed must exist, although they were not certain of the fact. Being unable or unwilling to procure them by other means, they attempted

⁵⁸ Rt.2000 s. 996

to compel the applicant himself to provide the evidence of offences he had allegedly committed. The special features of customs law... cannot justify such an infringement of the right of anyone 'charged with a criminal offence', within the autonomous meaning of this expression in Article 6..., to remain silent and not to contribute to incriminating himself.”

Det er etter dette nærliggende å hevde at en fastlegging av formålet med de administrative undersøkelsene, har stor betydning i vurderingen av om rettighetene i art. 6 nr. 1 trer i funksjon. Det kan imidlertid oppstå et problem ved at man på kontrollstadiet ikke kan vite om det blir en straffesak ut av forholdet. Det er derfor vanskelig å avgjøre på dette stadiet av saken hva som er formålet med innhenting av opplysningene. Det er i denne forbindelse verdt å merke seg at fem dommere i Saunders-saken kom med tilføyelser i forbindelse med inspektørens arbeid og deres innhenting av forklaringer. Dommer De Meyer går lengst ved å uttale at inspektørens undersøkelser var en del av straffesaken, slik at retten til ikke å inkriminere seg selv også gjaldt på kontrollstadiet. Dette begrunnes i at den engelske lovgivningen eksplisitt uttaler at et svar gitt av en person til inspektørene kan bli brukt som bevis mot personen på et senere tidspunkt. Det var dermed strengt tatt ingen forskjell mellom informasjon innhentet av inspektørene og informasjon innhentet av politiet. Dette indikerer at Domstolen ikke har en felles oppfatning av i hvilke tilfeller rettighetene i art. 6 nr.1 skal komme til anvendelse på kontrollstadiet. Man kan dermed ikke utelukke at Domstolen på et senere tidspunkt vil kunne ta et annet standpunkt til dette spørsmålet enn det som fremgår av Saunders-saken.

Kan man fastslå at formålet er å skaffe opplysninger som kan lede til straff eller straffeliknende sanksjoner, må man ta i betraktning at meningen med vernet i art. 6 er at det skal være effektivt for den enkelte⁵⁹, slik at rettssikkerhetsgarantiene kommer til anvendelse når den siktede har behov for det. Det er dermed av avgjørende betydning å vurdere om innhenting av opplysninger i realiteten skjer som ledd i forberedelsen av en straffesak eller som ledd i forvaltningens behandling av en sak om regulering og

⁵⁹ Case of Heaney and McGuinness v. Ireland, 21. December 2000, Reports of Judgments and Decisions 2000-XII, hvor det i avsnitt 45 gis uttrykk for et slikt effektivitetsprinsipp: "...the Convention... must be interpreted in such a way as to guarantee rights which are practical and effective as opposed to theoretical and illusory...", se også van Dijk og van Hoof, 1998, s. 74-76.

kontroll⁶⁰. Er det ikke mulig å fastslå dette på forhånd, vil en domstol måtte foreta en etterfølgende vurdering av undersøkelsene.

Rettstilstanden kan til en viss grad sies å ha blitt klarlagt i I.J.L., G.M.R. og A.K.P. mot Storbritannia. Dommen fra 2000 gjaldt en tilnærmet lik sak som Saunders-saken, men det var her de andre siktede som fikk saken sin behandlet i Domstolen. Jeg går ikke inn på saksforholdet, men viser bare til dette i Saunders-saken. Det ble fastslått å foreligge et brudd på retten til ikke å inkriminere seg selv, ved at forklaringene ble lest opp under hovedforhandlingen, men det interessante med dommen er en uttalelse som ble gitt i avsnitt 100:

“...the applicants are not correct in their assertion that a legal requirement for an individual to give information demanded by an administrative body necessarily infringes Article 6 of the Convention.”

”The Court considers that whether or not information obtained under compulsory powers by such a body violates the right to a fair hearing must be seen from the standpoint of the use made of that information at the trial.”

Man må altså ta utgangspunkt i hvordan opplysningene er blitt brukt, noe som også sies i Saunders- saken. Da utsagnet er gitt en generell utforming, kan det virke som at Domstolen nesten utelukker at selve innhenting av opplysninger omfattes av art. 6 nr. 1 og retten til ikke å inkriminere seg selv⁶¹. Domstolen kan imidlertid bare uttale seg om denne konkrete saken. Det virker som at Domstolen har sett det som nødvendig å klargjøre sitt standpunkt angående innhenting av opplysninger på kontrollstadiet, ved klart å vektlegge hensynet til det offentlige interesse av en effektiv regulering av sammensatte finansielle og kommersielle aktiviteter. Om man skal konstatere et brudd på art. 6 nr. 1, vil da som hovedregel måtte avgjøres på bakgrunn av den bruk som gjøres av opplysningene i retten. Jeg mener likevel, på bakgrunn av praksis, at man ikke kan utelukke at rettighetene i art. 6 nr. 1 vil tre i funksjon, hvor det er klart at formålet med undersøkelsene er å skaffe opplysninger som kan lede til straff eller straffeliknende sanksjoner.

⁶⁰ Dette fremheves i NOU 2003:12, s. 185.

⁶¹ Se NOU 2003:12 s. 185, som gir uttrykk for at det fremgår klart av dommen at å pålegge en uinnskrenket opplysningsplikt overfor forvaltningen, også for opplysninger som kan skade den som er pliktig til å gi dem, ikke nødvendigvis er i strid med EMK.

3.3.3 Bruk av tvang

Når man skal vurdere om innhenting av opplysninger omfattes av vernet i art. 6 nr. 1, må man, i tillegg til formålet med undersøkelsene, også se på myndighetenes bruk av tvang på dette stadiet. Resultatet i Funke-saken kan nok i stor grad forklare med at de franske reglene gikk vel langt i å tvinge en person til å fremskaffe dokumenter. I avsnitt 49 i John Murray-saken, som jeg kommer tilbake til i punkt 3.4.2.2., uttaler Domstolen om Funke-saken at det var tale om en slik grad av tvang ved innhenting av opplysninger, at den i realiteten "...destroyed the very essence of the privilege against self-incrimination." Størrelsen på bøtene var høye, og det ble en straffesak av at Funke ikke leverte de aktuelle dokumentene.

At det var graden av tvang som var avgjørende, støttes av dommer Matschers tilføyelse i Funke-saken. Etter hans mening vil en person som ikke leverer inn papirer eller fremskaffer dokumenter innenfor de lovbestemte tidsfristene under fiskal lovgivning som skatt, toll osv., få en økonomisk straff i form av rimelige bøter, eller hans skatteinntekter vil bli beregnet på en rimelig måte av myndighetene. Dette er, etter hans mening, ikke i strid med retten til ikke å inkriminere seg selv, og kravet om en rettfærdig rettergang. Han påpeker at slike regler er vanlige i de europeiske land. I denne saken hadde imidlertid de franske myndighetene gått til strafferettslige skritt mot Funke for å få pålagt ham en økonomisk straff, og dette gikk utenfor det som var i samsvar med prinsippene om en rettfærdig rettergang.

Graden av tvang som brukes ved innhenting er altså et viktig moment⁶². Ved at Domstolen i Funke-saken går inn på en vurdering av hvordan de franske myndighetene gikk frem for å skaffe seg dokumentene, kan dommen imidlertid tas til inntekt for at man vil tillate en viss bruk av tvang for å innhente opplysninger, så lenge tvangen ikke går ut over det som anses rimelig. Dette kan illustreres ved å igjen vise til den nevnte John Murray-saken, hvor en person hadde blitt advart mot at tausheten i politiavhør kunne tale mot ham. Dette kunne bare anses som en indirekte tvang som ikke var nok til at den anklagede faktisk valgte å forklare seg. Dette, i tillegg til andre omstendigheter i saken, førte til at det ikke ble ansett å foreligge et brudd på art. 6.

⁶² Dette fremheves blant annet av Christoffersen, 2000, s. 47.

At formålet med tvangen også har betydning, kan illustreres med Serves-saken fra 1997. Saken gjaldt en persons vitneplikt for en etterforskningsdommer. Et vitne, Serves, både nektet å forklare seg og avgi ed til retten. Serves ble ilagt bøter på 500, 2000 og 4000 francs for å ha nektet å avgi ed. Årsaken til nektingen var at Serves selv hadde vært med på den handlingen han skulle vitne om. Serves mente at bøteleggelsen innebar et brudd på art. 6 nr. 1 og retten til ikke å inkriminere seg selv. Domstolen slo først fast at Serves måtte anses som "charged" i den autonome betydningen uttrykket har, da han var stevnet inn som vitne. Domstolen kom deretter til at det ikke forelå noe brudd på art. 6, da formålet med å avlegge ed, var å sikre at det som ble sagt var sant. Serves ville ha kunnet nekte å svare på spørsmål som kunne inkriminere ham. Bøteleggelsen kom som en følge av at Serves ikke ville avlegge ed, og var dermed ikke pålagt for å fremtvinge et inkriminerende bevis. Det kan dermed slås fast at en oppfordring om å gi opplysninger under henvisning til en generell sannhetsplikt, ikke vil være i strid med retten til ikke å inkriminere seg selv. Dommen viser på denne måten at formålet med tvangen har betydning.

Mindretallet mente at når Serves kunne anses som "charged", var det ikke avgjørende at han formelt sett ble ansett som vitne. De la til grunn at han måtte ha følt seg tvunget til å gi bevis som kunne være selvinkriminerende, dersom han hadde avlagt eden, og de mente derfor at det forelå et brudd på art. 6 nr. 1. Det er verdt å merke seg at kommisjonen kom til samme resultat som mindretallet, med 25 stemmer mot 2.

Det kan også være hensiktsmessig å vise til J.B. mot Sveits. Saken fra 2001 gjaldt unndragelse av skatt. Den anklagede nektet å utlevere dokumenter som skulle vise hvor inntektene hans kom fra. Han ble ilagt fire bøter på henholdsvis 1 000, 2 000 og 5 000 sveitsiske francs for å nekte å fremskaffe de dokumentene det var tale om. Den siktede mente at hans rettigheter etter art. 6 nr. 1 var krenket, ved at han ble tvunget til å utlevere dokumenter som kunne inkriminere ham. Domstolen la til grunn at det forelå en "criminal charge", jfr. art. 6 nr. 1, og ilegging av bøter på dette stadiet ble ansett å være i strid med retten til ikke å inkriminere seg selv. Domstolen indikerer at myndighetene ikke bare hadde som formål å klarlegge fakta i saken, men at de også ville finne ut om den siktede hadde unndratt mer skatt enn de allerede visste om. Domstolen uttaler i avsnitt 66:

”...the applicant could not exclude that, if it transpired from these documents that he had received additional income which had not been taxed, he might be charged with the offence of tax evasion.”

Saken har dermed likhetstrekk med Funke-saken ved at Domstolen også i denne saken indikerer at myndighetene prøvde å tvinge den siktede til å fremskaffe dokumenter som kunne inkriminere ham. I tillegg ble det anvendt relativt strenge sanksjoner for unnlatelse av å oppfylle pliktene, slik at graden av tvang må ha hatt betydning for Domstolens resultat.

Domstolen utelukker dermed ikke at den vil konstatere brudd på art. 6, selv om man befinner seg på kontrollstadiet, dersom myndighetene går for langt når det gjelder bruk av tvang.

3.3.4 Karakteren av undersøkelsene

Et annet moment som har betydning, er hvordan undersøkelsene blir utført. I I.J.L. og flere mot Storbritannia uttaler Domstolen at ved en tvist om de faktiske forhold, må de legge til grunn de fakta den nasjonale domstolen har funnet bevist. Det vises da til den nasjonale appellrettens uttalelser om at inspektørens undersøkelser og intervjuer skjedde uavhengig, uten instruksjon eller påvirkning fra påtalemyndigheten. I tillegg ble intervjuene utført på en rettfærdig og objektiv måte. Domstolen indikerer med dette at et moment man må ta i betraktning ved vurderingen av om rettssikkerhetsgarantiene i art. 6 nr. 1 skal komme til anvendelse, er hvordan undersøkelsene på forvaltningsstadiet faktisk skjer.

3.3.5 Hensyn som ligger bak lovgivningen

Et annet moment man må ta i betraktning i vurderingen, er de hensyn som ligger bak lovgivningen. I Saunders-saken ser Domstolen på slike hensyn i vurderingen av om innhentingen av opplysningene fra Saunders skulle anses som en ”criminal charge”. Domstolen gir uttrykk for at dersom en slik type forberedende undersøkelse skulle tillegges rettssikkerhetsgarantiene i art. 6 nr. 1, ville dette hindre den effektive reguleringen av komplekse finansielle og kommersielle aktiviteter. En uttalelse i Fayed-sakens avsnitt 62 gjentas av Domstolen:

”Such an interpretation of Article 6 para. 1... would in practice unduly hamper the effective regulation in the public interest of complex financial and commercial activities.”

Samme uttalelse finner man igjen i I.J.L. og flere mot Storbritannia. Uttalelsen er viktig, og innebærer at visse hensyn kan tillegges såpass mye vekt at selv om man i utgangspunktet åpner for at det kan foreligge en ”criminal charge” på kontrollstadiet, og dermed en rett til ikke å inkriminere seg selv, så kan visse hensyn tilsi at man ikke lar art. 6 nr. 1 få anvendelse på forholdet. Man begrenser dermed rettens virkeområde i tid. Det kan synes som at Domstolen i Funke-saken ikke vektla de offentlige interesser som lå bak lovgivningen i like stor grad som i Saunders-saken, da hensynet til den enkeltes rettssikkerhet ble vektlagt på bekostning av hensynene bak tollovgivningen. Som tidligere nevnt, må man imidlertid også ta i betraktning formålet med de administrative undersøkelsene og graden av tvang som benyttes.

At statens finansielle interesser er relevante hensyn ved anvendelsen av art. 6, går også frem av Västberga taxi og Vulic-saken og Janosevic-saken⁶³, begge fra 2002. Det er viktig for det norske forvaltningssystemet at slike hensyn vektlegges av Domstolen. Jeg viser her til uttalelser som ble gitt i den norske Bølgepapp-kjennelsen, en kjennelse jeg vil komme tilbake til i punkt 3.4.2.7. Høyesterett ga uttrykk for at sterke hensyn talte for å opprettholde et system med straffesanksjonert opplysningsplikt på pris- og konkurranselovgivningens område. Høyesterett var ikke villig til å komme til det resultat som kunne utledes av Funke-saken, og uttaler:

”Det ville være å tillegge avgjørelsen vidtgående – og etter min mening uoversiktlige- virkninger i norsk intern rett.”

Uttalelsen er dermed i samsvar med signaler gitt i flere dommer fra Domstolen, hvor ulike samfunnshensyn bør vektlegges på bekostning av at man må foreta innskrenkninger i siktedes rettigheter, med visse begrensninger.

⁶³ Case of Janosevic v. Sweden, 23. July 2002, sak nr. 34619/97, ennå ikke publisert, begge sakene gjaldt ileggelse av tilleggs-katt. Det ble operert med en presumsjon i den svenske lovgivningen, som det var opp til den siktede å motstride, dersom han ville angripe beslutningen om ileggelse av tilleggs-katt. Spørsmålet var om systemet i den svenske lovgivningen var i strid med uskyldspresumsjonen, noe som Domstolen kom til at det ikke var. I vurderingen måtte ulike interesser veies opp mot hverandre, deriblant statens finansielle interesser, og disse interessene ble vektlagt i sterk grad.

3.3.6 Oppsummering

Det er dermed grunn til å hevde at det er adgang til å pålegge noen å fremskaffe opplysninger på kontrollstadiet under trussel om straff, enten det er tale om forklaringer eller fremskaffelse av dokumenter, uten at dette utløser rettighetene etter art. 6. Dette gjelder imidlertid bare så lenge formålet med undersøkelsene ikke er å fremskaffe bevis til en senere straffesak, og ikke vesentlige straffeliknende reaksjoner pålegges den siktede for unnlatelse av å oppfylle sine plikter.

3.4 Bruk av opplysningene på straffesaksstadiet

3.4.1 Innledning

Jeg går nå over til vurderingen av rettstilstanden i dag når det gjelder bruk av opplysningene innhentet på kontrollstadiet, i etterforskningen og som bevis i straffesaken. Som utgangspunkt er det på bakgrunn av den etterfølgende bruk som er gjort av opplysningene, man må vurdere om det er skjedd et brudd på art. 6, jfr. I.J.L. og flere mot Storbritannia. Jeg går ikke inn på en vurdering av hvordan forvaltningen selv kan bruke opplysningene, da dette vil føre for langt for denne oppgavens omfang⁶⁴. Likevel er det viktig å være oppmerksom på at begrepet "criminal charge" skal tolkes autonomt, slik at der forvaltningen reelt sett kan sies å utrede og avgjøre en straffesiktelse, og der overprøving skjer etter de vanlige sivilrettslige reglene om overprøving av forvaltningsvedtak, må også rettighetene i art. 6 gjelde, herunder retten til ikke å inkriminere seg selv. Dette har støtte i Västberga Taxi og Vulic-saken⁶⁵. Det fremtrer som mest hensiktsmessig å behandle rettstilstanden på domstolsstadiet først, da det for dette stadiet er flest momenter å utlede fra praksis. Selv om det er mest naturlig å behandle etterforskningsstadiet før domstolsstadiet, har jeg derfor ikke valgt denne oppbygningen her.

3.4.2 På domstolsstadiet

Spørsmålet er her om man kan bruke opplysningene som bevis når skyldspørsmålet skal avgjøres. Utgangspunktet i norsk rett er fri bevisføring, dvs. at ethvert bevis kan

⁶⁴For forvaltningens bruk av opplysninger ellers, se blant annet Ravlo, 1999, s. 356 og Schei, 1997, s. 78.

⁶⁵ Saken gjaldt ileggelse av tilleggs�skatt, se også NOU 2003:12, s. 185.

benyttes⁶⁶. I enkelte tilfeller kan unntak gjøres fra dette for eksempel på grunn av måten beviset er innhentet på, eller på grunn av bevisets innhold eller form⁶⁷. Ved anvendelsen av art. 6, er statene gitt en vid skjønnsmargin i forhold til de bevisregler de opererer med. Det vil si at Domstolen normalt ikke overprøver de enkelte bevisregler og selve bevisbedømmelsen. Selv om spørsmålet om man kan bruke opplysninger innhentet under tvang som bevis i en straffesak, i utgangspunktet hører under bevisreglene, har Domstolen likevel i flere tilfeller gått inn på en vurdering for å avgjøre om prosessen har vært rettfærdig⁶⁸. For å ta Saunders-saken som eksempel, uttaler Domstolen at avgjørelsen av om man i enkelte tilfeller kan tillate bruk av opplysninger innhentet under tvang i strid med siktedes vilje, må skje ”...in the light of all the circumstances of the case.”, jfr. avsnitt 69 i dommen.

3.4.2.1 Sammenhengen med siktedes vilje

I Saunders-saken gjorde den siktede gjeldende at bruken i den etterfølgende straffesaken av forklaringsammendragene gitt til prismyndighetene under tvang, utgjorde et brudd på retten til ikke å inkriminere seg selv, jfr. EMK art. 6 nr. 1, se punkt 3.3.2. Det var kun dette spørsmålet Domstolen konkret tok stilling til. Det ble fastslått at det hadde skjedd et brudd på art. 6 nr. 1.

Domstolen innleder drøftelsen ved å ta utgangspunkt i at påtalemyndigheten må søke å bevise sin sak uten å ty til bevis innhentet gjennom tvang mot siktede, i strid med den siktedes vilje. Det uttales i avsnitt 68:

”...The right not to incriminate oneself, in particular, presupposes that the prosecution in a criminal case seek to prove their case against the accused without resort to evidence obtained through methods of coercion or oppression in defiance of the will of the accused...”

⁶⁶ Se blant annet Rt. 1990 s. 1008.

⁶⁷ Aall, 2002, fremhever at det er skjedd en dreining i fokus fra ulovlig ervervelse til utilbørlig anvendelse av bevis, se s. 960 flg. Mer utførlig om bevis, se Andenæs I, 2000, s. 177 flg.

⁶⁸ Case of Schenk v. Switzerland, 12. July 1988, Series A nr. 140, hvor det uttales i avsnitt 46 : “...Article 6...does not lay down any rules on the admissibility of evidence as such, which is therefore primarily a matter for regulation under national law.” Domstolen skulle “...ascertain whether Mr. Schenk’s trial as a whole was fair.”, se også Harris, O’Boyle og Warbrick, 1995, s. 210.

Viljen til den enkelte, og dermed hensynet til menneskelig verdighet og selvbestemmelsesrett, blir et hensyn som da kommer i tillegg til de hensynene som tidligere er blitt uttalt å ligge bak retten til ikke å inkriminere seg selv, det vil si hensynet til å hindre at urett skjer og hensynet til å sikre at formålene med art. 6 oppnås. Domstolen oppstiller dermed en ny begrunnelse for retten til å forholde seg taus og retten til ikke å inkriminere seg selv. At tidligere opprømsing av formålene bak rettighetene ikke er uttømmende, støttes av at Domstolen gjentar et sitat fra John Murray-saken fra 1996, men setter inn ordene ”blant annet” først. Domstolen uttaler i avsnitt 68:

”Their rationale lies, inter alia, in the protection of the accused against improper compulsion by the authorities thereby contributing to the avoidance of miscarriages of justice and to the fulfilment of the aims of Article 6...”

Hensynet til den siktedes vilje blir også vektlagt i begynnelsen av avsnitt 69 i Saunders-saken, hvor det uttales:

”The right not to incriminate oneself is primarily concerned, however, with respecting the will of an accused person to remain silent.”

At tvang til en viss grad kan anvendes på kontrollstadiet ved innhenting av opplysninger, har jeg slått fast tidligere. Men at opplysninger er gitt under tvang i strid med den siktedes vilje, kan føre til at de ikke kan anvendes som bevis i en senere straffesak.

For å klargjøre sitt utgangspunkt avgrensner Domstolen mot bruk av materiale som i følge deres oppfatning eksisterer uavhengig av anklagedes vilje, og som dermed kan anvendes som bevis i en straffesak. Dette vil være materiale som er innhentet ved bruk av tvangsmakt, som for eksempel når påtalemyndigheten bruker tvangsmidler i samsvar med straffeprosesslovens regler. At slikt materiale er tillatt brukt som bevis i straffesaken, er også den vanlige forståelsen i de kontraherende statene. Eksempler på slikt materiale er beslaglagte dokumenter, puste-, blod- og urinprøver og kroppsvev for DNA-testing.

Det opereres dermed med et skille mellom materiale innhentet ved tvang, men som har en eksistens uavhengig av siktedes vilje, og materiale som har blitt innhentet ved tvang i strid med siktedes vilje. Det sistnevnte vil ikke anses som å ha en eksistens uavhengig av den siktedes vilje, og det er dermed mulig at det ikke er adgang til å bruke materialet

som bevis i en etterfølgende straffesak. Det virker litt kunstig å etablere et skille mellom ulike typer bevismateriale, på bakgrunn av om beviset kan sies å eksistere uavhengig av siktedes vilje. Man kan hevde at et dokument eksisterer uavhengig av siktedes vilje både når det er beslaglagt etter de straffeprosessuelle regler og når man er tvunget til å utlevere det under trussel om straff⁶⁹, slik at konsekvensen da vil bli at dokumenter alltid kan brukes som bevis. Man kan også hevde at siktede i de fleste tilfeller vil være imot innhenting av bevis, uavhengig av om det er påtalemyndigheten eller et forvaltningsorgan som står for innhenting, og i begge tilfeller kan man dermed si at siktedes vilje ikke blir respektert. Man kan spørre seg om en pusteprøve som man i flere tilfeller er forpliktet til å avgi til politiet, eksisterer uavhengig av siktedes vilje. Hva da med en PIN-kode som finnes inne i hodet på den siktede? Dissenterende dommer Martens i Saunders-saken, trekker dette frem som et eksempel.

Problemene oppstår ved Domstolens begrepsbruk. En praktisk tilnærming tilsier at det bare er når siktede aktivt må bidra til å fremskaffe opplysninger under tvang, at man må vurdere om opplysningene i det hele tatt kan brukes som bevis i straffesaken. Siktede kan forholde seg passiv når påtalemyndigheten innhenter bevis, i tillegg til at dette skjer i samsvar med de straffeprosessuelle garantier i straffeprosesslovgivningen. Det er påtalemyndigheten som har bevisbyrden for at det foreligger skyld etter loven, og her ser man den nære tilknytningen til uskyldspresumsjonen i art. 6 nr. 2. Etter norsk lov kan siktede på straffesaksstadiet, i tillegg til å forholde seg passiv, til og med straffritt forspille bevis, jfr. strl. § 132. På kontrollstadiet er imidlertid siktede som regel pålagt å opptre aktivt for å fremskaffe opplysninger, og siktede er som regel heller ikke tillagt noen rettssikkerhetsgarantier. Det avgjørende er da om borgerne aktivt må medvirke til å fremskaffe opplysninger, uavhengig av hvilken myndighet som opptrer⁷⁰. Når konkurransemyndighetene foretar bevissikring etter krrl. § 6-2, kan siktede i prinsippet forholde seg passiv, og bevis innhentet på denne måten vil da eksistere uavhengig av siktedes vilje. Bevisene kan dermed anvendes i en senere straffesak. Å gi en forklaring, noe som var tilfellet i Saunders-saken, vil for eksempel alltid forutsette aktiv medvirkning, uansett om den er gitt overfor kontrollmyndighet eller påtalemyndighet. En forklaring vil dermed ikke eksistere uavhengig av siktedes vilje, og kan dermed ikke

⁶⁹ Jahre, 1997, mener at dokumenter som mistenkte pliktmessig har utlevert på kontrollstadiet eksisterer og har et innhold uavhengig av mistenktes vilje, og kan dermed ikke avskjæres som bevis under den senere hovedforhandlingen.

⁷⁰ Schei, 1997, s. 77 flg. gir også uttrykk for denne forståelsen.

anvendes som bevis i en senere straffesak. Gis forklaringen frivillig, vil den kunne brukes fullt ut i en straffesak.

Domstolen har i flere senere saker fremhevet hensynet til den siktedes vilje, og ivaretagelsen av dette hensynet må derfor kunne sies å være uttrykk for en festnet oppfatning. Et eksempel fra senere praksis er den tidligere nevnte J.B.-saken fra 2001 hvor det uttales i avsnitt 68:

”...the present case does not involve material of this nature which, like that considered in *Saunders*, has an existence independent of the person concerned and is not, therefore, obtained by means of coercion and in defiance of the will of that person...”

3.4.2.2 Om retten til ikke å inkriminere seg selv kan anses absolutt

Det oppsto i *Saunders*-saken et spørsmål om man, på grunn av kompleksiteten i saker om økonomisk kriminalitet og hensynet til vitale offentlige interesser, i noen tilfeller burde kunne godta innskrenkninger i retten til ikke å inkriminere seg selv, slik at man skulle tillate bruk av opplysningene. Domstolen kom, som nevnt, i denne saken til at bruken av opplysningene utgjorde et brudd på art. 6 nr. 1. Dette utelukker imidlertid ikke at retten til ikke å inkriminere seg selv i enkelte tilfeller må tåle begrensninger på bakgrunn av en interesseavveining. De fire dissenterende dommerne i *Saunders*-saken vektla slike samfunnshensyn.

Art. 6 har ikke selv noen bestemmelse som uttrykkelig gir adgang til å gjøre inngrep i rettighetene. I tillegg er det i flere dommer, blant annet *Saunders*-saken, gitt uttrykk for at retten til ikke å inkriminere seg selv, ligger i kjernen av kravet til en rettfærdig rettergang i art. 6. Med referanse til ulike dommer fremheves det i teorien⁷¹ at på grunn av ”... the prominent place which the right to a fair trial holds in a democratic society within the meaning of the Convention...there can be no justification for interpreting Article 6(1) of the Convention restrictively...”. Spørsmålet er da om man likevel kan bruke et liknende proporsjonalitetsprinsipp som det man anvender i forhold til for eksempel EMK art. 8. Begrensninger kan da bare skje så lenge de er i samsvar med lov, har et legitimt formål og det er forholdmessighet mellom begrensning og formål.

⁷¹ Harris, O’Boyle og Warbrick, 1995, s. 164

Allerede i Ashingdane-saken⁷² fra 1985 ble det gitt uttrykk for at en begrensning i art. 6 nr. 1 må skje i forhold til proporsjonalitetsprinsippet.

Det er spesielt hensynet til den siktedes selvbestemmelsesrett og vilje som er blitt fremhevet i forhold til retten til ikke å inkriminere seg selv, jfr. blant annet avsnitt 68 og 69 i Saunders- saken. Det er nødvendig å se på de motstridende hensyn som gjør seg gjeldende. Dette er blant annet hensynet til å fremme en effektiv bekjempelse av kriminalitet. Spesielt på komplekse finansielle og kommersielle lovområder, har myndighetene behov for et effektivt kontrollsystem. Som tidligere nevnt, vil slike hensyn kunne virke så sterkt inn at man bør tillate statene å ha regler som pålegger borgerne å gi opplysninger under trussel om straff, selv om opplysningene kan karakteriseres som inkriminerende. Det vil si at man i de fleste tilfeller vil tillate innhenting av opplysningene. Dette tilsier imidlertid ikke automatisk at man skal la samfunnsinteressene gå foran hensynet til den siktede på straffsaksstadiet, ved å tillate bruk av de nevnte opplysningene. På dette stadiet har siktede størst behov for rettssikkerhetsgarantiene i art. 6.

Bør det likevel skilles mellom hva slags type kriminalitet det er tale om? Hva er det som skiller den typen kriminalitet som folk anser som vanlig, tyveri, vold, drap osv., og forskjellige former for økonomisk kriminalitet? I den førstnevnte typen saker vil oppdagelsen av den straffbare handlingen nesten alltid komme før undersøkelser settes i gang. Personene som er gjenstand for undersøkelsene vil derfor som hovedregel anses som ”charged with a criminal offence” og dermed komme innenfor anvendelsesområdet til art. 6. I saker om økonomisk kriminalitet vil undersøkelser derimot ha som mål å finne ut om det har blitt begått en straffbar handling eller ikke. De personer undersøkelsene er rettet mot, kan som hovedregel ikke sies å være ”charged with a criminal offence”, slik at rettssikkerhetsgarantiene i art. 6 ikke kommer til anvendelse. Selve innhenting av opplysningene er av avgjørende betydning for å avdekke lovbrudd og det kan hevdes at denne typen lovbrudd bare kan bli forfulgt på en effektiv måte ved å bruke resultatet av undersøkelsene som bevis mot den siktede. Det er i samfunnets interesse å kunne straffe lovbrutere også når det gjelder denne typen

⁷² Case of Ashingdane v. the United Kingdom, 28. May 1985, series A 93, som gjaldt innskrenkninger i kravet til “access to court”, hvor det uttales: “a limitation will not be compatible with Article 6 para. 1...if it does not pursue a legitimate aim and if there is not a reasonable relationship of proportionality between the means employed and the aim sought to be achieved.”

kriminalitet. Det er også en forskjell i type mennesker, men det kan diskuteres om dette er et relevant hensyn. I saker om økonomisk kriminalitet står man ofte overfor velutdannede, sofistikerte mennesker, noe som i mindre grad er tilfellet i andre typer kriminalitet. Bør man på bakgrunn av de hensyn som er nevnt, i større grad tillate bruk av de innhentede opplysningene som bevis i denne typen straffesaker?

Domstolen ga i Saunders-saken klart uttrykk for sin oppfatning på dette spørsmålet. Man kan ikke skille mellom forskjellige typer kriminalitet når det gjelder kravet til en rettferdig rettergang, herunder retten til ikke å inkriminere seg selv. Den uttaler i avsnitt 74:

”... the general requirements of fairness contained in Article 6..., including the right not to incriminate oneself, apply to criminal proceedings in respect of all types of criminal offences without distinction from the most simple to the most complex. The public interest cannot be invoked to justify the use of answers compulsorily obtained in a non-judicial investigation to incriminate the accused during the trial proceedings.”

Til støtte for det syn at rettighetene likevel ikke er absolutte, viser jeg til John Murray-saken fra 1996. I denne saken hadde en person i politiavhør forholdt seg taus, og dommeren hadde trukket negative slutninger av den tausheten i rettssaken etterpå. Den siktede mente at dette krenket hans rett etter art. 6 til å forholde seg taus. Dette fikk han ikke medhold i. Saken dreier seg ikke om innhenting og bruk av kontrollldata, men det kan likevel trekkes ut viktige momenter fra denne dommen når det gjelder spørsmålet om retten til ikke å inkriminere seg selv, og mer spesielt, retten til å forholde seg taus, er absolutt.

Det påpekes at en domstol ikke kan dømme en person kun basert på at siktede forholder seg taus eller nekter å gi bevis. Det er også klart at man kan vektlegge den siktedes taushet i situasjoner hvor andre sterke bevis taler for at han forklarer seg. Domstolen slår dermed fast at retten til å forholde seg taus ikke kan sies å være absolutt. Om de negative slutninger som blir trukket fra den siktedes taushet kan sies å krenke art. 6, må vurderes i lys av alle forhold i saken, blant annet i hvilken situasjon man kan trekke slutninger, hvilken vekt man kan tillegge slike slutninger og graden av tvang i situasjonen. Jeg vil kort komme med noen momenter. Den siktede hadde ikke blitt tvunget til å uttale seg. At han hadde blitt advart mot at tausheten kunne tale mot ham,

kunne bare anses som en indirekte tvang som ikke var nok til at den siktede faktisk valgte å forklare seg, jfr. det som ble sagt i punkt 3.3.3. For å trekke slutninger av tausheten, måtte saken bestå av så sterke bevis at de gjorde krav på en forklaring, slik at en unnlattelse av å forklare seg ”may as a matter of common sense allow the drawing of an inference that there is no explanation and that the accused is guilty”, jfr. dommens avsnitt 51. Det uttales også i avsnitt 51:

”...the prosecutor must first establish a prima facie case against the accused, i.e. a case consisting of direct evidence which, if believed and combined with legitimate inferences based upon it, could lead a properly directed jury to be satisfied beyond reasonable doubt that each of the essential elements of the offence is proved...”.

I denne dommen ble det også vektlagt at det var en dommer som foretok slutningene, slik at han måtte begrunne sitt syn og dette kunne overprøves av den nasjonale appellretten. Det vektlegges også at det i land, som opererer med fri bevisbedømmelse, kan tas hensyn til alle relevante omstendigheter i saken, også det faktum at den siktede har forholdt seg taus. Dette er også situasjonen etter den norske straffeprosessloven. I strpl. § 93, 2. ledd står det at dersom siktede ikke forklarer seg for retten, kan dette bli ansett for å tale mot ham⁷³. Denne dommen kan dermed tas til inntekt for at selv ikke den mest sentrale delen av retten til ikke å inkriminere seg selv, retten til å forholde seg taus, er absolutt.

I to senere saker, Condron-saken⁷⁴ og Beckles-saken⁷⁵ gjentas det at retten til å forholde seg taus ikke kan anses som en absolutt rettighet. I begge sakene ble det imidlertid konstatert å foreligge et brudd på art. 6. nr. 1. Jeg går ikke utførlig inn på saksforholdet i disse sakene, da det vil føre for langt med tanke på omfanget av denne oppgaven. Jeg vil likevel bare kort nevne at i begge sakene hadde de siktede forholdt seg tause under et politiavhør. Det var imidlertid flere omstendigheter i helhetsvurderingen som skilte disse sakene fra John Murray-saken. Det var blant annet opp til en jury å eventuelt trekke slutninger fra tausheten. I Beckles-saken var rettsbelæringen til juryen ansett å være mangelfull, og man kunne ikke kontrollere hvilken vekt juryen hadde lagt på de ulike omstendigheter i saken. Også i Condron-saken ble det et viktig moment for Domstolen at rettsbelæringen til juryen ikke var tilfredsstillende.

⁷³ Se Bjerke og Keiserud, 2001, s. 387.

⁷⁴ Case of Condron v. the United Kingdom, 2. May 2000, Reports of Judgments and Decisions 2000-V

⁷⁵ Case of Beckles v. the United Kingdom, 8. October 2002, sak nr. 44652/98, ennå ikke publisert

Både Quinn-saken⁷⁶ og Heaney og McGuinness-saken⁷⁷ gjaldt mistenkte IRA-menn som nektet å gjøre rede for sine bevegelser i et spesifisert tidsrom til politiet, med den følge at de ble straffet for å ha nektet å forklare seg. Det ble ansett å foreligge et brudd på art. 6 nr. 1, men det interessante i denne sammenhengen er at Domstolen uttaler generelt, på bakgrunn av John Murray-saken, at verken retten til å forholde seg taus eller retten til ikke å inkriminere seg selv er absolutte rettigheter. Det slås dermed fast at begge rettighetene må tåle begrensninger. Domstolen har imidlertid tatt et klart standpunkt med hensyn til at det ikke kan skilles mellom ulike typer kriminalitet når det gjelder vernet mot selvinkriminering, et standpunkt som gjentas i blant annet Heaney og McGuinness-saken.

3.4.2.3 Må man operere med et vesentlighetskriterium?

I Saunders-saken ble det også vektlagt at opplysningene utgjorde en vesentlig del av bevisene i påtalemyndighetens sak, til tross for at retten til ikke å inkriminere seg selv forutsetter at påtalemyndigheten skal bevise sin sak uten å ty til opplysninger oppnådd gjennom bruk av tvang i strid med siktedes vilje. Domstolen viser til en uttalelse fra den engelske appellretten om at forklaringssammendragene utgjorde "a significant part" av påtalemyndighetens sak. Forklaringene ble, som nevnt tidligere, lest opp over en tre-dagers periode. Domstolen uttaler i avsnitt 72:

"The fact that such extensive use was made of the interviews strongly suggests that the prosecution must have believed that the reading of the transcripts assisted their case in establishing the applicant's dishonesty."

Mot dette kan det argumenteres med at forklaringene ble lest opp i sin helhet, noe som førte til at opplesningen tok tre dager, da det kunne ført til urimelige konklusjoner dersom bare deler av forklaringene ble lest opp. Det kunne da lett oppstått misforståelser, men denne argumentasjonen tror jeg ikke holder.

⁷⁶ Case of Quinn v. Ireland, 21. Decembre 2000, sak nr. 36887/97, ennå ikke publisert

⁷⁷ Case of Heaney and McGuinness v. Ireland, 21. Decembre 2000, Reports of Judgments and Decisions 2000-XII

Domstolen går altså inn på en vurdering av hvilken vekt bevisene er blitt tillagt. Bruken av forklaringene måtte ses i sammenheng med det øvrige bevismaterialet⁷⁸. Dette kan tilsi at ikke enhver bruk av beviser man er blitt tvunget til å gi, og som ikke kan sies å eksistere uavhengig av den anklagedes vilje, er i strid med art. 6⁷⁹. Det oppstilles dermed ingen bevisavskjæringsregel slik at domstolene på forhånd må avskjære alle slike bevis⁸⁰. Hvor stor vekt domstolene vil legge på slike bevis, vil da bli opp til en vurdering, som eventuelt kan etterprøves av Domstolen⁸¹. Det må imidlertid være klart at en domstol ikke kan anvende de aktuelle opplysningene som grunnlag for fellelse i avgjørelsen av en straffesiktelse, mot den som har gitt opplysningene.

Dommer Morenilla hadde en annen oppfatning i sin tilføyelse til dommen. Han gir uttrykk for at Domstolen ikke skulle gått inn på en drøftelse av omfanget av bruken av forklaringene. På bakgrunn av at opplysningene var gitt under tvang, med siktedes aktive medvirkning, og at opplysningene ble ansett å være inkriminerende, skulle bruken av forklaringene vært avskjært med en gang.

Å operere med et vesentlighetskriterium er imidlertid ikke helt praktisk. Man kan spørre seg hvilken interesse påtalemyndigheten skulle ha i å legge frem et uvesentlig bevis. I tillegg kan det være vanskelig å avgjøre på forhånd hvilken vekt de ulike bevisene vil bli tillagt i bevisbedømmelsen, slik at vesentlighetskriteriet kan være vanskelig å anvende i praksis. En mulig løsning kan derfor være å avskjære slike bevis fullstendig. Etter norsk rettspraksis⁸² er det imidlertid viktig å være oppmerksom på at norske domstoler ikke skal anvende en for dynamisk tolkning av EMK hvor det er tvil om hvordan konvensjonen er å forstå. Dette innebærer at norske domstoler heller ikke skal bygge inn sikkerhetsmarginer mot at Norge dømmes for konvensjonsbrudd.

⁷⁸ Jahre, 1997, mener at rettspraksis i forbindelse med opplesning av tidligere forklaringer i forhold til for eksempel strpl. § 296, må være veiledende ved avgjørelsen av når en forklaring er vesentlig, s. 64.

⁷⁹ Motsatt her er Ravlo, 1999, som ikke kan se at det er holdepunkter for å komme til at det eksisterer et vesentlighetskrav.

⁸⁰ Se Eriksen, 1998, s. 99, som også har denne oppfatningen basert på at Domstolen går inn på en drøftelse av omfanget av bruken av forklaringene. Dette ville ikke ha noen interesse, dersom enhver bruk var avskåret. Samme oppfatning har Jahre, 1997, s. 63 og Langsted, 1998, s. 320. Se også NOU 2003:7 s. 71.

⁸¹ Eriksen, 1998, mener at avgjørelsen av om bruken er akseptabel etter art. 6, må vurderes ved etterkontroll, se s. 100.

⁸² Rt. 2000 s. 996

Det er verdt å merke seg at Borgarting lagmannsrett ser ut til å ha anvendt et vesentlighetskriterium i en dom fra 2000⁸³. En dom fra lagmannsretten vil ha begrenset betydning når det gjelder rettskildeverdi, men den er likevel interessant i lys av oppgavens problemstilling. Saken gjaldt vitneførsel som ble anført å være i strid med EMK art. 6 nr. 1 om "fair trial". Bostyrerne i avviklingsboene for de to selskapene tiltalte drev, ble ført som vitner i retten og de forklarte seg om hva tiltalte hadde opplyst til dem i møter etter konkursloven⁸⁴ § 101. Lagmannsretten tok ikke generelt stilling til rekkevidden av Saunders-saken, men det uttales blant annet på s. 196:

"Etter lagmannsrettens vurdering er det vanskelig å se at vitneforklaringene fra bostyrerne om hva tiltalte hadde opplyst overfor dem, var av vesentlig betydning for byrettens bevisvurdering."

Det var i byrettens vurdering bare gjort én referanse til bostyrernes forklaring, og disse opplysningene ble også støttet av tiltaltes tidligere politiforklaringer, flere vitneforklaringer og andre opplysninger i saken. Grunnen til at dette nevnes må være å vise at de aktuelle forklaringene måtte ses i lys av det øvrige bevismaterialet, noe som også er i samsvar med Domstolens tilnærming i Saunders-saken.

Retten uttaler videre:

"Etter rettens vurdering er den bruken av slike opplysninger som måtte foreligge i nærværende sak, under enhver omstendighet så marginal at det under ingen omstendighet foreligger brudd mot prinsippet om 'fair trial' nedfelt i EMK Art 6 nr 1."

Selv om det oppstår problemer med å anvende et vesentlighetskriterium i praksis, mener jeg, på bakgrunn av Saunders-saken, at man må legge til grunn et slikt kriterium.

3.4.2.4 Kreves det et bevis som er direkte selvinkriminerende for at retten til ikke å inkriminere seg selv skal komme til anvendelse?

Eksistensen av et vesentlighetskriterium må ses i sammenheng med det neste spørsmålet, om en uttalelse gitt av den siktede må kunne karakteriseres som direkte inkriminerende, for eksempel en tilståelse, for at retten til ikke å inkriminere seg selv skal være brutt.

⁸³ RG 2000 s. 193

⁸⁴ Lov om gjeldsforhandling og konkurs, 8. juni 1984, nr. 58

Myndighetene i Saunders-saken hevdet at det ikke forelå noen uttalelser fra den siktede som var inkriminerende. Som nevnt, ble det fra Domstolens side sett på omfanget av forklaringene i forhold til det resterende bevismaterialet. Det som imidlertid var av avgjørende betydning for Domstolen, var innholdet i forklaringene og måten forklaringene ble brukt på. Domstolen gir klart uttrykk for at det ikke bare er direkte inkriminerende uttalelser som omfattes av retten til ikke å inkriminere seg selv i art. 6 nr. 1. Flere av Saunders' uttalelser måtte anses inkriminerende i den betydning at de inneholdt innrømmelser av kunnskap om informasjon som kunne inkriminere ham. Domstolen uttaler i avsnitt 71:

”...bearing in mind the concept of fairness in Article 6..., the right not to incriminate oneself cannot reasonably be confined to statements of admission of wrongdoing or to remarks which are directly incriminating.”

Domstolen uttalte videre at uttalelser frembrakt under tvang, som i utgangspunktet ikke fremtrer som selvinkriminerende, senere kan bli brukt av påtalemyndigheten til støtte i sin sak. Uttalelsene kan bli brukt til å motsi og så tvil om det tiltalte forklarer seg om i retten. På denne måten kan de også bidra til å underminere tiltaltes troverdighet. Bruk av slike uttalelser når det er en jury som skal vurdere tiltaltes troverdighet, vil i enda sterkere grad kunne virke til skade for tiltalte, det uttales i avsnitt 71:

”Where the credibility of an accused must be assessed by a jury the use of such testimony may be especially harmful.”

Domstolen uttaler som en konklusjon i avsnitt 72:

”In sum, the evidence available to the Court supports the claim that the transcripts of the applicant's answers, whether directly self- incriminating or not, were used in the course of the proceedings in a manner which sought to incriminate the applicant.”

Saunders hadde hele tiden hevdet at han ikke visste noe om de hemmelige sikkerhetene og honorarene som ble gitt i forbindelse med overtakelsen av Distillers.

Påtalemyndigheten prøvde å bevise at Saunders visste om de ulovlige betalingene ved å konfrontere ham med hans tidligere forklaringer, og dermed stille spørsmålstegn til hans ærlighet. Forklaringene ble derfor ansett å være brukt på en måte som hadde til formål å inkriminere ham⁸⁵.

⁸⁵ Ravlo, 1999, s. 358, mener at dette er det avgjørende momentet i vurderingen av om bruken av opplysningene var i strid med retten til ikke å inkriminere seg selv.

Man kan dermed slutte fra dommen at det ikke kreves et bevis som er direkte selvinkriminerende, for at retten til ikke å inkriminere seg selv er brutt. Dersom formålet med bruken av opplysningene er å inkriminere siktede, og de ikke er av uvesentlig betydning, kan de ikke brukes som bevis i straffesaken.

Det ble ikke tatt stilling til hvorfor Saunders hadde valgt å forklare seg i retten. Det ble imidlertid hevdet av både siktede og Kommisjonen at bruken av forklaringene må ha bidratt til å legge et økt press på siktede til å uttale seg istedenfor å forholde seg taus. Går man ut fra dette, utgjorde bruken av forklaringene et enda større inngrep i Saunders' rett til ikke å inkriminere seg selv.

3.4.2.5 Betydningen av rettssikkerhetsgarantier

I flere saker er det blitt hevdet at ulike rettssikkerhetsgarantier må tas i betraktning i avgjørelsen av om det foreligger et brudd på retten til ikke å inkriminere seg selv. Dette har sammenheng med at Domstolen i vurderingen av om art. 6 nr. 1 er krenket, ser på de konkrete omstendigheter i saken, slik at selv om den finner noe kritikkverdig, kan dette avhjelpes ved at den siktede for eksempel er tillagt visse rettssikkerhetsgarantier.

I Saunders-saken mente myndighetene at Domstolen måtte ta i betraktning de prosessuelle rettssikkerhetsgarantier som var til stede i den engelske lovgivningen, blant annet regler som skulle hindre bruk av bevis som blant annet kunne virke inn på rettferdigheten i prosessen. Domstolen viser til at disse reglene ikke faktisk forhindret bruken av forklaringene i den etterfølgende straffesaken, dvs. at reglene ikke virket etter sin hensikt. Det faktum at det forelå slike regler, var ikke nok til å forhindre at det ble konstatert et brudd på retten til ikke å inkriminere seg selv.

I John Murray-saken var blant annet det faktum at dommeren måtte grunngi sitt resultat, i tillegg til at det var adgang til en overprøving av resultatet, noen av årsakene til at det ikke ble ansett å foreligge et brudd på retten til ikke å inkriminere seg selv. Det sentrale er dermed om de ulike rettssikkerhetsgarantier faktisk utøver sin funksjon, i samsvar med hensikten bak dem.

3.4.2.6 Har retten til å forholde seg taus og retten til ikke å inkriminere seg selv et forskjellig vern?

I Saunders-saken ser det i utgangspunktet⁸⁶ ut til at Domstolen behandler retten til ikke å inkriminere seg selv og retten til å forholde seg taus som felles rettigheter med krav på samme beskyttelse. Dette støttes også av at Funke-saken ikke ser ut til å skille mellom rettighetene. I begynnelsen av avsnitt 69 i Saunders-saken fremhever imidlertid Domstolen at det avgjørende aspektet ved retten til ikke å inkriminere seg selv, er respekten for siktedes vilje til å forholde seg taus. Også i Heaney og McGuinness-saken fra 2000 fremheves dette. Domstolen uttaler i avsnitt 40 i den sistnevnte saken:

”The right not to incriminate oneself is primarily concerned, however, with respecting the will of an accused person to remain silent.”

Uttalelsene kan indikere at Domstolen muligens fremhever retten til å forholde seg taus som mer sentral enn den videre retten til ikke å inkriminere seg selv. Går man ut fra den tankegang at dokumenter uansett kan sies å eksistere uavhengig av siktedes vilje, vil man kunne bruke disse som bevis i en etterfølgende straffesak. Den videre retten vil dermed ikke være like sterkt vernet som retten til å forholde seg taus. Jeg kom imidlertid i punkt 3.4.2.1 til at det avgjørende må være om siktede må bidra aktivt til å fremskaffe opplysningene, uansett om det er tale om å gi en forklaring eller å for eksempel utlevere et dokument. Alle typer opplysninger som kan sies å være fremskaffet i strid med siktedes vilje, kan dermed være problematisk å anvende som bevis i en straffesak. Det kan dermed hevdes at de to rettighetene har samme vern.

At de to rettighetene er ment å ha et forskjellig vern, støttes imidlertid av dissenterende dommer Martens uttalelser i Saunders-saken. Han viser til at det både i amerikansk rett og i sakene for EF-domstolen, er en rett til å forholde seg taus, men i prinsippet ikke en rett til å nekte å gi dokumenter, i alle fall ikke en absolutt rettighet. Det er gode grunner for å hevde at retten til å forholde seg taus har krav på et sterkere vern enn retten til ikke å inkriminere seg selv, ved eventuelle inngrep i disse rettighetene. Rettighetene skal hindre at man blir utsatt for fysisk eller psykisk press for å bidra til sin egen domfellelse. Enhver person skal være fullstendig fri til å velge hvilken holdning han vil ha til straffesiktelsene mot ham. Et press til å forklare seg, kan i mange tilfeller oppfattes som mer tyngende enn et press til å utlevere dokumenter. Hensynet til å hindre

⁸⁶ Se avsnitt 68 i dommen.

at urett skjer bør også fremheves her, ved at en forklaring som er presset frem kan være upålitelig. På bakgrunn av det ovenfor nevnte, kan man ikke utelukke at Domstolen vil vektlegge retten til å forholde seg taus i større grad enn den videre retten til ikke å inkriminere seg selv.

3.4.2.7 Forholdet til Bølgepapp-kjennelsen

Etter den utviklingen som er skjedd med Saunders-saken og øvrig praksis fra EMD når det gjelder retten til ikke å inkriminere seg selv, er det ikke kommet noen nye dommer fra Høyesterett som er direkte relevante, og det er derfor vanskelig å vurdere helt konkret om norske domstolars praksis er i samsvar med praksis fra EMD. På grunn av mskrl. § 3, vil de tolkingsresultater som følger av Domstolens praksis måtte gå foran et norsk tolkingsresultat dersom det foreligger motstrid. I mangel av ferske høyesterettsdommer, er det nødvendig å se på hvilket standpunkt Høyesterett har tatt til dette spørsmålet tidligere.

Høyesterett ga i 1994 en kjennelse som er relevant for problemstillingen i oppgaven, Bølgepapp-kjennelsen. Saken gjaldt fremleggelse og bruk av bevis i en straffesak. Prisdirektoratet og Statens pristilsyn foretok i perioden mai-desember 1990, kontrollundersøkelser med hjemmel i tidligere oppehaldingsloven⁸⁷ § 7 og tidligere prisloven⁸⁸ § 15 hos fire norske produsenter av bølgepapp. Årsaken var tips om ulovlig prissamarbeid. Det ble foretatt avhør av bedriftenes administrerende direktører og andre ansatte, og kontrollørene utarbeidet sammendrag av forklaringene, hvor de avhørte kunne komme med endringer. De avhørte måtte medundertegne og gi en tilføyelse om at sammendragene var gjennomleste og korrekte. Undersøkelsene ledet til at Prisdirektoratet anmeldte de fire bedriftene den 4. oktober 1991. Det ble foretatt etterforskning og tatt ut tiltale mot de administrerende direktører for, under særdeles skjerpene omstendigheter, å ha overtrådt forbudet mot konkurransereguleringer ved ulike former for prissamarbeide. I tillegg ble det tatt ut tiltale mot de fire bedriftene som egne ansvarssubjekter. I bevisoppgaven til byretten varslet Økokrim fremleggelse av de nevnte forklaringssammendrag.

⁸⁷ Lov 9. juli 1948 nr. 3 om oppehalding av pris- og rasjoneringsføresegnene o.a., opphevet

⁸⁸ Lov 26. juni 1953 nr. 4 om kontroll og regulering av priser, utbytte og konkurranseforhold, opphevet

Høyesterett tok først stilling til om forklaringene måtte avskjæres som bevis etter norsk intern rett. Høyesterett fastslo at reglene i straffeprosessloven som skal beskytte tiltalte og vitner mot å måtte inkriminere seg selv, ikke gjelder forut eller utenfor selve straffesaken. Retten kunne dermed ikke utlede noen alminnelig regel om at ingen skal være forpliktet til å bidra til sin egen domfellelse. Dette kunne heller ikke utledes av strl. § 167. Det vises til prinsippet om fri bevisførsel og prinsippet om fri bevisbedømmelse. Heller ikke prisloven eller oppholdingsloven ga grunnlag for å komme til et annet resultat.

Høyesterett går dermed over til å drøfte om bruken av forklaringene som bevis i straffesaken vil være konvensjonsstridig. Det påberopes flere grunnlag, men Høyesterett går bare inn på en nærmere vurdering av det ene grunnlaget, forbudet mot selvinkriminering eller retten til ikke å inkriminere seg selv. Det vises til at både SP art. 14, 3. ledd, g og EMK art. 6 verner retten til ikke å inkriminere seg selv.

Det uttales at "criminal charge" må bety når det er innledet straffesak. Høyesterett ser likevel på Funke-saken, som er hevdet å gi retten til ikke å inkriminere seg selv en videre rekkevidde, det vil si at man kan være "charged" selv om man ikke formelt sett er siktet, jfr. den autonome betydningen av begrepet. Høyesterett uttaler at Domstolen må ha ansett Funke som siktet eller mistenkt, og dermed "charged with a criminal offence". Høyesterett vurderer dermed i realiteten ikke om siktede i Bølgepappkjennelsen kunne sies å være "charged" i EMKs betydning av begrepet, på kontrollstadiet.

Retten prøver i stedet å finne forhold som skiller den aktuelle saken fra Funke-saken, og det fremheves at Funke-saken gjaldt dokumentfremleggelse og ikke spørsmålet om plikt til å gi forklaring. Dersom man skal gå ut fra at de to rettighetene har et forskjellig vern, vil det være mer sannsynlig at retten til å forholde seg taus er sterkere vernet enn den videre retten til ikke å inkriminere seg selv, jfr. det som ble sagt i punkt 3.4.2.6. Å skille de to sakene fra hverandre på dette grunnlaget, er dermed ikke naturlig.

Videre uttaler Høyesterett at det i Funke-saken bare ble tatt stilling til bøteleggelsen av Funke ved innhenting av dokumentene, det ble ikke tatt stilling til om bruken av dem som bevis var i strid med retten til ikke å inkriminere seg selv. Som tidligere nevnt, vil sterke samfunnshensyn i stor grad gi adgang til innhenting av opplysninger, se for

eksempel Saunders-saken. I Funke-saken var det som nevnt særlige omstendigheter som gjorde at det ble ansett å foreligge et brudd på retten til ikke å inkriminere seg selv. Når man befinner seg i en straffesak, vil hensynet til rettssikkerheten for den enkelte som regel veie mer enn hensynet til samfunnet. Når Høyesterett utleder at det ikke er noe i veien for å bruke opplysninger innhentet på kontrollstadiet, på bakgrunn av at Domstolen ikke direkte uttaler seg om dette, overser de dette argumentet. Bruk av slike opplysninger som saken gjelder, vil i enda større grad kunne krenke retten til ikke å inkriminere seg selv⁸⁹.

Høyesterett kom til at forklaringene ikke kunne avskjæres som bevis på grunnlag av retten til ikke å inkriminere seg selv.

Spørsmålet som da sto igjen å avgjøre, var hva slags bruk som var tillatt i straffesaken. Høyesterett uttaler:

”Riktignok tar ikke utøvelsen av kontroll primært sikte på tilretteleggelse av en straffesak. Men når kontrollen leder frem til at straffesak blir fremmet, taler gode grunner for å anvende bestemmelsene om utenrettslige forklaringer også på forklaringer avgitt på kontrollstadiet.”

Forklaringene ble ansett å være avgitt ”i anledning saken”, jfr. strpl. §§ 290 og 296⁹⁰, og kunne derfor bare brukes til konfrontasjon med hva tiltalte tidligere hadde sagt, dersom han ga en avvikende forklaring. Adgangen til opplesning ble dermed den samme som for politiforklaringer.

I forbindelse med drøftelsen angående retten til ikke å inkriminere seg selv etter EMK og SP, uttales det klart at de tiltalte ikke var siktet eller mistenkt da forklaringene ble opptatt. Ved drøftelsen av hvilken bruk av forklaringene som skal tillates i den konkrete saken, er uttalelsene mer diffuse angående dette. Det antydes at prismyndighetene hadde mistanke om straffbare forhold. Dette tilsier at Høyesterett burde undersøkt nærmere om det forelå en ”criminal charge” i EMK sin autonome betydning, da det ikke kunne utelukkes at formålet med innhenting av forklaringene var å skaffe bevis til en senere straffesak.

⁸⁹ Se Aall, 1995, s. 151, som mener at Saunders-saken bekrefter dette.

⁹⁰ Mer utførlig om disse bestemmelsene, se Bjerke og Keiserud II, 2001, s. 1012 flg.

Det kan synes som om Høyesterett har valgt en slags mellomløsning. En slik begrenset bruk av forklaringene i straffesaken kan i utgangspunktet virke mer i samsvar med retten til ikke å inkriminere seg selv, enn en opplesning av hele forklaringen, og man kan hevde at det er dette som utgjør de ”gode grunner”, jfr. den siterte uttalelsen, for den løsningen som blir valgt. En adgang til å konfrontere siktede med forklaringer han tidligere har gitt, vil imidlertid kunne utgjøre et så stort press på ham til å forklare seg i retten, at retten til ikke å inkriminere seg selv, og da spesielt retten til å forholde seg taus, vil måtte anses krenket. Dette er grunnen til at Høyesteretts standpunkt, etter min vurdering, ikke vil kunne opprettholdes i dag.

Forklaringene fra de siktede til Prisdirektoratets inspektører ble, av praktiske årsaker, ikke benyttet som bevis under hovedforhandlingen⁹¹, slik at det er Høyesteretts generelle standpunkt til bruken av forklaringene som derfor kan være problematisk i forhold til praksis fra EMD.

Når det gjelder Høyesteretts standpunkt i forhold til Saunders-saken, kan man, som Andenæs⁹² påpeker, hevde at det er en viss forskjell i den faktiske bakgrunn for de to sakene, og det kan sies at Saunders-saken ikke tok standpunkt til den mer begrensede bruk Høyesterett åpnet for. For at norske domstoler i en fremtidig sak skal fravike sin praksis på bakgrunn av rettspraksis fra EMD, er det en forutsetning at saksforholdet er faktisk og rettslig sammenlignbart. Det er også en viss uenighet i tolkingen av Saunders-saken, og man kan da spørre seg om resultatet fremstår som ”rimelig klart”⁹³. Etter min vurdering er resultatet i Saunders-saken såpass klart at man vil kunne slå fast at det standpunkt Høyesterett tok i Bølgepapp-kjennelsen, ikke vil være i samsvar med de oppfatningene som EMD ga uttrykk for. Man må være oppmerksom på at blant annet det å bli presset til å uttale seg, noe som kan bli resultatet dersom man tillater å

⁹¹ Se avvisningsavgjørelsen fra Kommissjonen, Peterson Sarpsborg AS and others v. Norway, 27.

November 1996, sak nr. 25944/94, hvor det faktum at forklaringene ikke var anvendt i det hele tatt, var et moment som gjorde at klagen ble ansett å være åpenbart ugrunnet.

⁹² Andenæs I, 2000, s. 237.

⁹³ Se Bøhler-dommen fra 2000 som ved å bruke uttrykket ”rimelig klart”, modifierer regelen som ble oppstilt i Bølgepapp-kjennelsen om at en norsk domstol bare kan fravike en innarbeidet norsk praksis dersom den avvikende regel som kan bygges på folkerettslige kilder fremtrer som ”tilstrekkelig klar og entydig”. Rt. 2001 s. 1006 (KRL-fagsaken) bruker også uttrykket ”rimelig klart”.

konfrontere siktede med tidligere forklaringer, ligger i kjernen av hva vernet mot selvinkriminering skal beskytte mot, noe også annen praksis fra EMD viser.

Den tidligere nevnte dommen fra Borgarting lagmannsrett, se i punkt 3.4.2.3, viser ikke til Bølgepapp-kjennelsen, selv om også denne saken gjelder bruk av opplysninger gitt under tvang på kontrollstadiet som bevis i en etterfølgende straffesak. Dette kan være fordi lagmannsretten anser de to sakene for å være for ulike, men det kan også være at det bare vises til Saunders-saken fordi det er denne saken som har satt standarden for hva som er tillatt etter EMK art. 6, slik at Høyesteretts generelle standpunkt til spørsmålet må settes til side. Det er interessant å se at en underrettsdom ikke viser til en høyesterettsdom når Høyesterett har tatt et relativt klart standpunkt til en likeartet problemstilling.

3.4.2.8 Oppsummering

Det er etter dette grunnlag for å hevde at dersom siktede aktivt har medvirket til å fremskaffe opplysninger, under tvang, vil man som hovedregel ikke kunne anvende disse opplysningene som bevis i en senere straffesak. Retten til ikke å inkriminere seg selv er imidlertid ikke absolutt. I de tilfeller hvor det likevel er gjort bruk av slike opplysninger i en straffesak, må en domstol, i en etterfølgende helhetsvurdering, blant annet se på omfanget av bruken og om opplysningene er brukt på en inkriminerende måte.

3.4.3 Etterforskningsstadiet

Det er nødvendig å se på hva slags bruk av de nevnte opplysninger som er tillatt på etterforskningsstadiet. Rettstilstanden her er imidlertid litt usikker, mye på grunn av at praksis fra EMD ikke gir nok retningslinjer. Man kan likevel slå fast at det er bruk av forvaltningens kontrolldata for å bevise skyld som er problematisk. En naturlig konsekvens av dette, er at det må antas å være en videre adgang til å bruke opplysningene på etterforskningsstadiet enn på domstolsstadiet.

I Saunders-sakens avsnitt 67, sies det at undersøkelser til inspektørene blant annet kunne brukes til etterforskningsmessige formål. Det sies imidlertid ikke mer spesifikt hva dette innebærer. Det vil nok derfor ikke være i strid med retten til ikke å inkriminere seg selv, å oversende opplysningene det er tale om, til andre kontrollorgan

og til politiet⁹⁴. Opplysningene vil kunne brukes som bakgrunnsinformasjon for å avgjøre om det skal settes i gang etterforskning og for å avgjøre videre etterforskningsskritt. Hva slags videre bruk som er tillatt, er usikkert⁹⁵.

Bruk av opplysninger i tingretten under etterforskningen⁹⁶ vil måtte være tillatt i samme grad som for hovedforhandling, da bevisføringen i utgangspunktet er den samme. Går man ut fra at det gjelder et vesentlighetskriterium, se punkt 3.4.2.3, vil man også måtte anvende dette når det gjelder bevisføringen i tingretten under etterforskningen, for eksempel ved avgjørelsen av om den siktede skal varetektsfengsles, jfr. kravet til at det må foreligge "skjellig grunn" til mistanke, jfr. strpl. §§ 184, 2. ledd og 171. I tillegg vil det da også kunne vektlegges at den siktede har forholdt seg taus ved avgjørelsen av om tvangsmidler skal benyttes, jfr. punkt 3.4.2.2.

Et spørsmål er om det vil være adgang til å bruke opplysningene gitt på kontrollstadiet i politiavhør⁹⁷. Det aktuelle er da å konfrontere den siktede med tidligere forklaringer. Den siktede vil da ha mulighet for å nekte å forklare seg til politiet og dermed hindre bruk av forklaringene på et senere tidspunkt. Hvor den siktede velger å forklare seg frivillig, vil dermed forklaringene kunne brukes senere i samsvar med reglene om bruk av politiavhør, jfr. strpl. § 290. Ravlo⁹⁸ har motsatt oppfatning her fordi de selvinkriminerende opplysningene, etter hennes mening, verken kan brukes direkte eller indirekte i den etterfølgende straffesaken. Siden siktede selv kan bestemme om han vil forklare seg eller ikke, har han full rådighet over bruken av forklaringene. Jeg mener derfor at man må tillate slik konfrontasjon med tidligere forklaringer.

⁹⁴ Eriksen, 1998, s. 102, mener at slik oversendelse av opplysninger kan skje uten begrensninger.

Langsted, 1999, s. 8, mener heller ikke at det vil være i strid med EMK å oversende materiale til politiet, slik at det kan inngå i politiets etterforskning, så lenge det ikke anvendes i retten.

⁹⁵ Se Ravlo, 1999, på s. 357, der hun påpeker at Domstolen ikke har tatt direkte stilling til hva slags bruk av opplysningene på etterforskningsstadiet som kan rammes av retten til ikke å inkriminere seg selv.

Christoffersen, 2000, s. 56, reiser spørsmålet om man må se på årsakssammenhengen, slik at en domfellelse ikke må baseres på bevismateriale som direkte eller indirekte har grunnlag i de selvinkriminerende opplysningene.

⁹⁶ Tidligere forhørsretten.

⁹⁷ Eriksen, 1998, s. 103, mener at dette må være tillatt.

⁹⁸ Ravlo, 1999, s. 357.

Det er imidlertid viktig å se på omstendighetene rundt avhøret, for eksempel ordleggingen til de som foretar avhøret, for å fastslå om den siktede kan sies å ha blitt utsatt for et press.

Et annet spørsmål er om det er aktuelt å bruke opplysningene gitt av siktede til konfrontasjon med vitner i avhør. Her mener jeg at Ravlos oppfatning har mer for seg. Siktede vil her ikke ha noen kontroll over hvilken bruk som skjer med hans tidligere forklaringer. Går man ut fra at selvinkriminerende opplysninger ikke kan benyttes i straffesaken verken direkte eller indirekte, det vil blant annet si at man ikke legger til grunn vesentlighetskriteriet, er det en risiko for at man kan ødelegge bevisverdien av vitneforklaringen dersom man har konfrontert vitnet med siktedes tidligere forklaringer⁹⁹. Velger man imidlertid å operere med et vesentlighetskriterium, noe jeg tidligere kom frem til¹⁰⁰, må man være bevisst på å ikke la gjengivelser av vesentlige momenter i den siktedes forklaringer nedtegnes i vitneforklaringen, når vitner velger å forklare seg for politiet¹⁰¹. En slik metode kan føre til at den siktedes forklaringer indirekte brukes som en vitneforklaring i straffesaken, jfr. strpl. §§ 296 og 297. Man vil da kunne omgå retten til ikke å inkriminere seg selv.

⁹⁹ Ravlo, 1999, s. 357 flg., har, som nevnt, denne oppfatningen.

¹⁰⁰ Se også Eriksen, 1998, s. 102-103.

¹⁰¹ Særlige problemer kan oppstå ved bruk av lydbåndopptak, jfr. forskrift av 28. juni 1985 nr. 1679 om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen) § 8-13, jfr. strpl. § 230, siste ledd, da man i slike tilfeller ikke kan unnlate å skrive ned noe, siden politiets spørsmål i sin helhet vil fremgå av opptaket.

4 Ulike løsninger på problemer som oppstår i forbindelse med retten til ikke å inkriminere seg selv

4.1 Innledning

Jeg vil i det følgende prøve å komme med noen forslag til løsninger på de problemer som oppstår i forbindelse med retten til ikke å inkriminere seg selv. I denne forbindelse vil blant annet lovgiver ha en sentral rolle, ved at det i lovgivningsprosessen kan skje en avveining av de ulike hensyn som står mot hverandre. På denne måten kan man komme frem til fornuftige løsninger som samsvarer med rettspraksis fra EMD. Jeg tar først for meg noen eksempler fra forvaltningslovgivningen, både for å vise om lovgiver har tatt et standpunkt til problemene rundt tvungen selvinkriminering, og eventuelt hva dette går ut på.

4.2 Eksempler i lovgivningen

Et viktig hensyn bak forvaltningslovgivningen, er hensynet til at sannheten skal komme frem, for eksempel for å overvåke konkurransesituasjonen på de forskjellige markeder. Hvor sterkt dette hensynet er, varierer på de forskjellige forvaltningsområder. Jeg vil forsøke å vise denne forskjellen, ved hjelp av eksempler. Forskjellene gir seg utslag i det standpunkt lovgiver har tatt angående problemene rundt selvinkriminering.

I konkurranseloven er unnlattelse av å etterkomme pålegg om opplysningsplikt og utlevering av dokumenter i § 6-1, straffesanksjonert etter § 6-6. Et av formålene med § 6-1 er å undersøke om det har skjedd en overtredelse av loven. Det er dermed klart at utfallet av undersøkelsene kan medføre at det blir straffesak mot en person som tidligere har hatt plikt til å gi opplysninger under trussel om straff. Konkurranseloven har imidlertid ingen bestemmelser som regulerer forholdet til retten til ikke å inkriminere seg selv. Utgangspunktet kan derfor synes å være at slike opplysninger kan brukes som bevis i en senere straffesak mot vedkommende som har gitt opplysningene, med mindre domstolene hindrer en slik bruk.

Luftfartsloven¹⁰² (luftl.) § 12-5 har bestemmelser om opplysningsplikt ved undersøkelse av luftfartsulykker. Enhver har da plikt til å gi de opplysninger de sitter inne med til Havarikommisjonen for sivil luftfart (HSL), som er en undersøkelsesmyndighet. I luftl. § 12-5, siste ledd er det gitt en uttrykkelig bestemmelse om at opplysninger fremkommet under forklaringer, ikke kan brukes som bevis mot den som har avgitt forklaringen, i en senere straffesak mot vedkommende¹⁰³. Her har altså lovgivningen selv tatt konsekvensen av forholdet til retten til ikke å inkriminere seg selv, ved å trekke grensen mot bruk av opplysningene i en etterfølgende straffesak fremfor å overlate dette til domstolene.

Forskjellen mellom de to lovene kan blant annet begrunnes i hensynet til å få frem sannheten. I det sistnevnte eksemplet, befinner vi oss på transportlovgivningens område. Formålet med bestemmelsen om opplysningsplikten i luftl. § 12-5, er å klarlegge hva som har skjedd i forbindelse med en luftfartsulykke. Det er viktig at personene som avhøres føler seg trygge og avgir så mange relevante opplysninger som mulig. Det fremgår også av bestemmelsens siste ledd at forklaringene som er avgitt kun skal brukes til flytryggingmessige formål. Hensynet til å hindre fremtidige ulykker, og i siste instans hensynet til å redde liv, tilsier at det er så viktig å få klarlagt årsakene til en ulykke, slik at hensynet til å eventuelt straffe noen for skyld i en ulykke, vil være av mindre betydning.

Når det gjelder konkurranselovgivningen, befinner vi oss på området for økonomisk kriminalitet. Denne typen kriminalitet er kjennetegnet ved at det er begått lovovertrædelser i tilknytning til utøvelse av offentlig eller privat næringsvirksomhet. Regelverket på dette området skal sikre at nødvendig og korrekt informasjon blir gitt, slik at man på denne måten kan hindre at virksomhetene går utenfor det som er tillatt etter lov. Ved å straffebelegge opplysningsplikten søker man å skape en forebyggende effekt for å redusere fremtidige lovbrudd. Det er altså også her viktig at man får frem sannheten, men ikke i like stor grad som i luftfartslovgivningen.

¹⁰² Lov 11. juni 1993 nr. 101 om luftfart.

¹⁰³ Om bakgrunnen for bestemmelsen, se Ot. prp. nr. 28 (2000-2001) Om lov om endringer i lov 11. juni 1993 nr. 101 om luftfart.

På bakgrunn av den praksis som foreligger fra EMD, har utvalget i utredningen om ny konkurranselov¹⁰⁴ valgt å videreføre en ubetinget opplysning- og utleveringsplikt.

Utvalget uttaler:

”Å pålegge en uinnskrenket opplysningsplikt overfor forvaltningen, også for opplysninger som kan skade den som er pliktig til å gi dem, er ikke i strid med EMK, så lenge de ikke brukes mot vedkommende i en sak om straff i den autonome betydningen straffebegrepet har etter EMK. Utvalget antar derfor at fysiske personer ikke vil kunne påberope seg innskrenkninger i opplysningsplikten eller utleveringsplikten overfor Konkurransetilsynet eller Konkurransenemnda, med grunnlag i selvinkrimineringsvernet.”

Utvalget ser dermed ut til å ta utgangspunkt i det som ble sagt i I.J.L. og flere mot Storbritannia. Det er den bruken av opplysningene som skjer, som må vurderes i forhold til art. 6 nr. 1. Det er visse forhold med konkurranselovgivningen som tilsier en slik løsning. Ved for eksempel ulovlig kartellvirksomhet, etterlates i utgangspunktet ingen synlige spor utad, da en stilltiende enighet mellom deltagerne kan være nok til å oppnå det ulovlige formål. I tillegg finnes det ingen tilsvarende rapporterings- og oppgaveplikter som de man for eksempel har overfor ligningsmyndighetene, og som vil kunne føre til videre undersøkelser¹⁰⁵. Hensynet til å få frem de faktiske forhold må dermed ivaretas gjennom en ubetinget opplysnings- og utleveringsplikt. Utvalget foreslår at Konkurransetilsynet også skal ta stilling til overtredelser og utferdige forelegg, men da dette bare er foreslått å gjelde overfor foretak, vil ikke tilsynet kunne avgjøre noen straffesiktelse materielt sett overfor fysiske personer. Etter utvalgets oppfatning vil ordningen, som nevnt, ikke komme i konflikt med selvinkrimineringsvernet, da opplysninger som blir gitt, ikke kan danne grunnlag for fellelse i en eventuelt senere straffesak som blir reist av påtalemyndigheten. Utvalget har dermed i prinsippet overlatt en løsning på en eventuell konflikt med retten til ikke å inkriminere seg selv, til domstolene på et senere tidspunkt.

Ifølge verdipapirhandelloven¹⁰⁶ § 12-2, 6. ledd, kan Kredittilsynet pålegge opplysningsplikt ved mistanke om ulike lovovertridelser. Opplysningene kan imidlertid bare brukes i den sak de er innhentet for, og den som skal avhøres har blant annet rett til å nekte å svare på spørsmål når svaret kan utsette ham for straff. Denne bestemmelsen

¹⁰⁴ NOU 2003:12

¹⁰⁵ NOU 2003:12, s. 183.

¹⁰⁶ Lov 19. juni 1997 nr. 79 om verdipapirhandel

kan forklares med at Kredittilsynet faktisk driver med etterforskning med sikte på å avdekke straffbare forhold. Man har her valgt den varianten at siktede får rettssikkerhetsgarantier som en person mistenkt for et straffbart forhold. Hensynet til å få frem sannheten er imidlertid ikke like sterkt her, jfr. den løsningen som er valgt i luftfartsloven.

Eksemplene viser ulike lovgivningsmetoder. At forslaget til ny konkurranselov ikke selv regulerer forholdet til retten til ikke å inkriminere seg selv, anser jeg som uheldig. Selv om praksis fra EMD er relativt klar når det gjelder bruk av opplysninger innhentet på kontrollstadiet som bevis i en etterfølgende straffesak, er man dermed ikke sikret at norske domstoler vil legge dette til grunn. Man ser derfor muligheten for at det vil oppstå konflikter med rettigheten der påtalemyndigheten søker å anvende opplysninger innhentet av prismyndighetene som bevis i en senere straffesak.

4.3 Større hensyn til bevissikring

På bakgrunn av praksis fra EMD, vil man bare i liten grad kunne anvende opplysninger innhentet ved hjelp av siktedes aktive medvirkning under trussel om straff på kontrollstadiet, som bevis i en etterfølgende straffesak. En konsekvens av dette må være å ta større hensyn til bevissikring. En mulighet er da å kople inn politiet og deres tvangsmyndighet på et tidligere tidspunkt¹⁰⁷. Når dette skal skje, vil bero på et skjønn.

Eriksen¹⁰⁸ fremhever at det kan ha uheldige virkninger for etterforskningen om kontrollmyndighetene samler inn bevis som påtalemyndigheten ikke har adgang til å bruke i en etterfølgende straffesak, og som vanskelig kan sikres på et senere tidspunkt. Dette støttes også ved at Domstolen i Saunders-saken vektlegger at påtalemyndigheten må søke å bevise sin sak uten å ty til bevis innhentet ved bruk av tvang i strid med siktedes vilje, se avsnitt 68 i dommen. Det er imidlertid viktig at kontrollmyndighetene får utført de undersøkelser som er nødvendige for å skaffe seg et grundig avgjørelsesgrunnlag. Det er ikke i borgernes interesse at politiet koples inn på et for tidlig tidspunkt, da det da kan føre til politianmeldelser på sviktende grunnlag. På bakgrunn av praksis fra EMD vil imidlertid dette hensynet måtte vike, slik at man heller

¹⁰⁷ Jahre, 1997, s. 65, mener at dette kan bli en konsekvens av Saunders-saken.

¹⁰⁸ Eriksen, 1998, s. 104.

må risikere at politiet kobles inn på et for tidlig tidspunkt, enn at bevis ikke sikres på en slik måte at de kan anvendes i straffesaken.

For å vise hvor vanskelig det kan være å avgjøre når politiet bør kobles inn, viser jeg igjen til konkurranselovgivningen. Opplysnings- og utleveringsplikten i krrl. § 6-1 er blant annet begrunnet i at konkurransemyndighetene skal kunne utføre sine gjøremål etter loven. Opplysningsplikten har ofte i stor grad andre formål enn strafferettslig forfølgning, men i enkelte tilfeller vil konkurransemyndighetene ha som formål å klargjøre om det har skjedd lovbrudd. Jeg viser i denne forbindelse til utredningen om ny konkurranselov¹⁰⁹ der forslaget om å gå over til et mer omfattende forbudsprinisipp, vil føre til at konkurransemyndighetenes virksomhet i større grad vil være knyttet til blant annet etterforskning, se utredningens kapittel 8. I forhistorien til prislovgivningen har kontrollmyndighetenes rett til å kreve opplysninger blitt diskutert. I et lovutkast fra 1920 fra Statens prisdirektorat¹¹⁰, ble det foreslått at dersom det under tilsyn oppstår mistanke mot noen for overtredelse av loven, skulle reglene i straffeprosessloven komme til anvendelse. I begrunnelsen het det blant annet på s. 20 at:

”Kontrollens oppgave er...ikke direkte rettet mot på å opspore lovovertridelser, men på å føre et regelmessig tilsyn med de næringsdrivende for derigjennem å forhindre at overtredelser finner sted.”

Forslaget gikk ikke gjennom. Problemet lå i at dersom man satte et vilkår for å oversende en sak til påtalemyndigheten om at det skulle foreligge mistanke hos vedkommende kontrolltjenestemann, ville deres rett i stor grad avhenge av deres mistenksomhet, og det ville også være vanskelig å bevise om det forelå mistanke eller ikke på et bestemt tidspunkt¹¹¹. Det måtte derfor bli opp til vedkommende kontrolltjenestemanns eget skjønn å avgjøre om en sak skulle sendes til påtalemyndigheten. Dette vil nok også i dag måtte bli løsningen. Jeg viser imidlertid til punkt 4.4, der jeg kommer med synspunkter på en annen måte å angripe problemet på.

¹⁰⁹ NOU 2003:12

¹¹⁰ Lovutkast av 10. januar 1920 fra Statens prisdirektorat til lov av 6. august 1920 om prisregulering m. v., bilag til Ot. prp. nr. 50 (1920), Om utferdigelse av en midlertidig lov om prisregulering m.v. se s. 49.

¹¹¹ Eriksen, 1996, fremhever problemene med å operere med et krav om mistanke hos forvaltningsorganene, se s. 444.

Et annet alternativ er å bruke vitneforklaringer i større grad enn det som gjøres i dag. Vitner har forklaringsplikt både overfor kontrollstaten og retten. Retten til ikke å inkriminere seg selv, omfatter bare en rett til å nekte å bidra til å frembringe bevis som kan inkriminere en selv. Prinsippet er ikke til hinder for å pålegge noen å frembringe bevis som kan inkriminere andre, slik at disse forklaringene kan brukes som bevis i straffesaken. I Serves-saken fastslo Domstolen at dersom Serves hadde vitnet, ville han kunne nektet å svare på spørsmål som kunne være selvinkriminerende, se avsnitt 47 i dommen. Serves ville altså hatt en rett til å nekte å besvare konkrete enkeltspørsmål som kunne inkriminere ham, men det var ikke gitt at han skulle slippe fullstendig å avgi en vitneforklaring, selv om han skulle avhøres om forhold som var omfattet av en siktelse mot ham. Dette resultatet er i stor grad i samsvar med en høyesterettsdom fra 1997¹¹². En mulighet er da at politiet tiltaler få personer, mens andre får status som vitner¹¹³. En person som får status som vitne, vil likevel ikke kunne være sikker på at han slipper straffesak mot seg selv.

4.4 Flere rettigheter på kontrollstadiet

Det er klart at straffeprosesslovens regler kommer til anvendelse når en sak først er overgitt til påtalemyndigheten, jfr. Reksten –kjennelsen¹¹⁴. Dette er begrunnet i at man ved bruk av tvangsmidler som ransaking og beslag i den straffeprosessuelle etterforskningen, bygger på at det foreligger skjellig grunn til mistanke om straffbare forhold¹¹⁵.

¹¹² Rt. 1997 s. 1303, i dommen ble det lagt til grunn at et eventuelt fritak fra vitnets forklaringsplikt, jfr. strpl. §§ 123 og 127, må vurderes i forhold til de enkelte spørsmål som stilles, men situasjonen kan ligge slik an at det kan foretas en generell vurdering.

¹¹³ Eriksen, 1998, s. 102 og Jahre, 1997, s. 64, fremhever dette, mens Ravlo, 1999, s. 366, mener at det ikke kan være riktig å ”frita” noen der flere har begått en straffbar handling, slik at de kan benyttes som vitner. Ravlo viser blant annet til strpl. § 92, 2. ledd, som for eksempel setter forbud mot å gi siktede løfter.

¹¹⁴ Rt. 1976 s. 1447, saken gjaldt valutaovertrødelser, men det er nærliggende å anta at resultatet i kjennelsen også vil gjelde utenfor valutakontrollens område. Norges Bank hadde begjært gransking av regnskapsbøker og annet skriftlig materiale etter at det var utferdiget siktelse og foretatt straffeprosessuelt beslag av dokumenter. Det uttales da at i slike tilfeller ”...må videre undersøkelse av beslaglagte dokumenter med det formål å klargjøre det eller de forhold siktelsen gjelder, under enhver omstendighet foretas i samsvar med reglene i straffeprosessloven.”

¹¹⁵ Andenæs II, 2000, s. 188 og Bjerke og Keiserud I, 2001, s. 712.

I stedet for å operere med formelt pregede kriterier for når en person skal få rettssikkerhetsgarantier, kan man la mer materielle betraktninger være avgjørende for hvor grensen skal trekkes. Dette er av betydning for at EMK skal få praktisk gjennomslagskraft. I prinsippet ligger det utenfor kontrollmyndighetenes oppgaver å etterforske eller å sikre bevis for at straffbare handlinger er begått. Dette er årsaken til at kontrollmyndighetene står friere enn det påtalemyndigheten og politiet gjør etter straffeprosessloven. Siden kontrollmyndighetene i enkelte tilfeller opptrer som etterforsker, er det en naturlig konsekvens at den siktede også får de rettigheter han ville fått dersom politiet var koblet inn i saken. En mulighet er derfor å innføre bestemmelser i lovgivningen som gir personer mistenkt for en straffbar handling, samme rettsstilling overfor vedkommende myndighet, som en mistenkt har overfor politiet. Dette forutsetter at man bør skille klart mellom når kontrollmyndighetene innhenter opplysninger til vanlig kontroll, og når de innhenter opplysninger etter at mistanke om straffbare forhold har inntrådt, slik at det kan karakteriseres som etterforskning. Jeg ser at det i enkelte tilfeller vil kunne oppstå problemer ved avgjørelsen av når man kan si at det foreligger mistanke, jfr. punkt 4.3, og det kan være vanskelig å etterprøve dette, men det bør ikke være et hinder for å innføre slike regler, av hensynet til den enkeltes rettssikkerhet. Ved å endre skjæringspunktet kan man snakke om en ”straffeprosessualisering”¹¹⁶ av forvaltningens saksbehandling. En betenkelighet ved denne løsningen, er at borgerne kan få vanskeligheter med å avgjøre om myndighetene i en gitt situasjon opptrer som administrativt eller strafferettslig organ¹¹⁷.

Som nevnt i punkt 4.2, gir verdipapirhandeloven et eksempel på en slik løsning. Når det er klart at forvaltningen i realiteten driver etterforskning, som i dette tilfellet, er det viktig å gi siktede de samme rettighetene han ville hatt dersom det var påtalemyndigheten som drev etterforskningen.

Et annet eksempel er når konkurransemyndighetene foretar bevissikring etter krrl. § 6-2. Den siktede er da tillagt flere rettssikkerhetsgarantier, blant annet at det er tingretten under etterforskningen, som beslutter bevissikring. På denne måten blir tvangsmiddelet vurdert av en utenforstående instans.

¹¹⁶ Eriksen bruker dette uttrykket i sin artikkel, 1995, s. 187.

¹¹⁷ Langsted, 1998, s. 323, påpeker dette.

Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at ikke kontrollmyndighetene blir brukt som en innhenter av bevis, på vegne av påtalemyndigheten, da det er påtalemyndigheten som har ansvaret for å bevise at det foreligger skyld hos siktede. Saunders hevdet at dette hadde skjedd, men Domstolen tok ikke stilling til det da den allerede hadde funnet at det forelå et brudd på art. 6.

4.5 Andre løsninger

En mulighet for å lette problemene med opplysnings- og sannhetsplikter er å godta innhentingen av opplysninger, men bare tillate bruk av slike kontrolldata i anklager om brudd på forklaringsplikten¹¹⁸. De uriktige eller mangelfulle opplysningene en person har kommet med, vil da ikke være inkriminerende, i den forstand at de brukes som bevis mot personen for andre straffbare forhold. De uriktige opplysningene vil imidlertid i seg selv utgjøre et straffbart forhold. Strafferammen og straffereaksjonen vil ofte være mindre enn for overtredelsen av hovedforholdet. De samme bevis kan da brukes mot en person i en straffesak angående brudd på forklaringsplikten, men ikke i straffesaken om hovedforholdet. Opplysningene brukes da ikke på en inkriminerende måte, men jeg mener likevel at denne løsningen i enkelte tilfeller kan være problematisk i forhold til retten til ikke å inkriminere seg selv. Man risikerer straff ved å ikke gi tilstrekkelig eller korrekt informasjon. Det foreligger dermed en viss grad av tvang, slik at en person vil føle seg presset til å gi korrekte opplysninger. Som tidligere nevnt, vil bruk av tvang kunne utgjøre et brudd på art. 6 nr. 1, selv om det ikke er kommet så langt som til en straffesak, da uttrykket ”criminal charge” har en autonom betydning. En annen ting er at dersom opplysningene som blir gitt er sanne, kan de verken brukes i en sak om falsk forklaring, eller i saken om hovedforholdet.

En annen mulighet for å lette problemene med opplysnings- og sannhetsplikter, er å opprettholde pliktene, men ut fra sammenstøtsliknende betraktninger, unnlate å straffe, hvor brudd på pliktene alene er begått for å dekke over allerede foretatt kriminalitet¹¹⁹. Det vil da bli aktuelt med straffrihet for brudd på opplysnings- og sannhetsplikten, hvor dette skyldes forhold som det for øvrig straffes for i en verserende sak. At det er andre

¹¹⁸ Eriksen, 1998, s. 103 og Jahre, 1997, s. 65, nevner dette.

¹¹⁹ Langsted argumenterer for en slik løsning, 1998, s. 324.

hensyn som ligger bak reglene om opplysnings- og sannhetspliktene, må da vike for beskyttelsen mot selvinkriminering.

5 Kilder

5.1 Lovregister

5.1.1 Norske lover

1902	Almindelig borgerlig Straffelov 22. mai 1902 nr. 10 (straffeloven) § 132 § 163 § 166 § 167 § 168
1948	Lov om oppehalding av pris- og rasjoneringsføresegnene o.a 9. juli 1948 nr. 3 (oppehaldingsloven) Opphevet § 7
1953	Lov om kontroll og regulering av priser, utbytte og konkurranseforhold 26. juni 1953 nr. 4 (prisloven) Opphevet § 15
1980	Lov om ligningsforvaltning 13. juni 1980 nr. 24 (ligningsloven) kap. 4
1981	Lov om rettergangsmåten i straffesaker 22. mai 1981 nr. 25 (straffeprosessloven) § 82 § 90 § 93 § 108 § 123 § 127 § 171 § 184 § 230 § 232 § 290 § 296

	§ 297
1984	Lov om gjeldsforhandling og konkurs 8. juni 1984 nr. 58 (konkursloven)
	§ 101
1993	Lov om konkurranse i ervervsvirksomhet 11. juni 1993 nr. 65 (konkurranseloven)
	§ 1-1
	§ 6-1
	§ 6-2
	§ 6-6
1993	Lov om luftfart 11. juni 1993 nr. 101 (luftfartsloven)
	§ 12-5
1997	Lov om verdipapirhandel 19. juni 1997 nr. 79 (verdipapirhandeloven)
	§ 12-2
1999	Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett m.v. 21. mai 1999 nr. 30 (menneskerettsloven)
	§ 2
	§ 3

5.1.2 Konvensjoner

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Roma
4. november 1950

Norsk tittel: Europarådets konvensjon 4. november 1950 om beskyttelse av
menneskerettighetene og de grunnleggende friheter med protokoller, 1950

Art. 6

Art. 8-11

International Covenant on Civil and Political Rights, 16. desember 1966

Norsk tittel: De forente nasjoners internasjonale konvensjon 16. desember 1966 om
sivile og politiske rettigheter med protokoller, 1966

Art. 14

Vienna Convention on the Law of Treaties, Wien 23. mai 1969

Norsk tittel: Wienkonvensjonen, 1969

Art. 31-33

5.2 Forarbeider

5.2.1 Norges offentlige utredninger

NOU 2003:7 Tilleggsskatt m.m.

NOU 2003:12 Ny konkurranselov

5.2.2 Odelstingsproposisjoner

Ot.prp. nr. 50 (1920), Om utferdigelse av en midlertidig lov om prisregulering m.v., bilag: lovutkast av 10. januar 1920 fra Statens prisdirektorat til lov av 6. august 1920 om prisregulering m.v.

Ot.prp. nr. 3 (1998-1999), Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)

Ot. prp. nr. 28 (2000-2001) Om lov om endringer i lov 11. juni 1993 nr. 101 om luftfart

5.3 Domsregistre

5.3.1 Norske dommer

Høyesterett

Rt. 1938 s. 846

Rt. 1976 s. 1219

Rt. 1976 s. 1447 Reksten-kjennelsen

Rt. 1982 s. 173

Rt. 1984 s. 1113

Rt. 1990 s. 1008

Rt. 1994 s. 610 Bølgepapp-kjennelsen

Rt. 1997 s. 1303

Rt. 1999 s. 1269

Rt. 2000 s. 996 Bøhlerdommen

Rt. 2001 s. 1006 KRL-fagsaken

Lagmannsrett

RG 2000 s. 193

5.3.2 Dommer fra EMD

- Case of Engel and others v. The Netherlands, 8. June 1976, Series A no. 22
- Case of Tyrer v. The United Kingdom, 25. April 1978, Series A no. 26.
- Case of Deweer v. Belgium, 27. February 1980, Series A no. 35
- Case of Ashingdane v. the United Kingdom, 28. May 1985, series A 93
- Case of Schenk v. Switzerland, 12. July 1988, Series A nr. 140
- Case of Funke v. France, 25. February 1993, Series A no. 256-A
- Case of Fayed v. the United Kingdom, 21. September 1994, Series A no. 294-B
- Case of John Murray v. the United Kingdom, 8. February 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-I
- Case of Saunders v. the United Kingdom, 17. December 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-VI
- Case of Serves v. France, 20. October 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VI
- Case of Condron v. the United Kingdom, 2. May 2000, Reports of Judgments and Decisions 2000-V
- Case of I.J.L., G.M.R. and A.K.P. v. the United Kingdom, 19. September 2000, Reports of Judgment and Decisions 2000-IX
- Case of Heaney and McGuinness v. Ireland, 21. December 2000, Reports of Judgments and Decisions 2000-XII
- Case of Quinn v. Ireland, 21. Decembre 2000, sak nr. 36887/97, ennå ikke publisert
- Case of Telfner v. Austria, 20. March 2001, sak nr. 33501/96, ennå ikke publisert
- Case of J.B. v. Switzerland, 3. May 2001, Reports of Judgments and Decisions 2001-III
- Case of Västberga Taxi aktiebolag and Vulic v. Sweden, 23. July 2002, sak nr. 36985/97, ennå ikke publisert
- Case of Janosevic v. Sweden, 23. July 2002, sak nr. 34619/97, ennå ikke publisert
- Case of Beckles v. the United Kingdom, 8. October 2002, sak nr. 44652/98, ennå ikke publisert
- Öcalan v. Turkey, 12. March 2003, sak nr. 46221/99, ennå ikke publisert

Avvisningssaker:

Peterson Sarpsborg AS and others v. Norway, 27. November 1996, sak nr. 25944/94

Case of Allen v. the United Kingdom, 10. September 2002, sak nr. 76574/01

5.3.3 EF- domstolen

Orkem v. Commission of the European Communities, Judgment of the Court of 18.

October 1989, case 374/87, European Court reports 1989, s. 03283

Otto BV v. Postbank NV, Judgment of the Court of 10. November 1993, case C-60/92,

European Court reports 1993, s. I-05683

Limburgse Vinyl Maatschappij NV og flere v. Commission of the European

Communities, Judgment of the Court of 15. October 2002, joined cases C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P to C-252/99 P and C-254/99 P,

European Court reports 2002, s. I-08375

5.4 Litteraturliste

Aall, Jørgen: *Rettergang og menneskerettigheter*. Bergen, 1995

Andenæs, Johs.: *Norsk straffeprosess*. Bind I. 3. utgave, Oslo, 2000

Andenæs, Johs.: *Norsk straffeprosess*. Bind II. 3. utgave, Oslo, 2000

Andenæs, Johs.: *Spesiell strafferett*. Johs. Andenæs og Anders Bratholm, 3. utgave, Oslo, 1996

Bjerke, Hans Kristian: *Straffeprosessloven med kommentarer av Hans Kristian Bjerke og Erik Keiserud*. Bind I. 3. utgave, Oslo, 2001

Bjerke, Hans Kristian: *Straffeprosessloven med kommentarer av Hans Kristian Bjerke og Erik Keiserud*. Bind II. 3. utgave, Oslo, 2001

Danelius, Hans: *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*. 2. opplag, Stockholm, 2002

Eckhoff, Torstein: *Rettskildelære*. 5. utgave ved Jan E. Helgesen, Oslo, 2000

Gomard, Bernhard: *Studier i den danske straffeproses*. København, 1976

Harris, DJ: *Law of the European Convention on Human Rights*. DJ Harris, M O'Boyle, C Warbrick, London, Dublin, Edinburgh, 1995

Hov, Jo: *Sivil- og straffeprosess. Rettergang*. Bind I. Oslo, 1999

Hov, Jo: *Straffeprosess. Rettergang*. Bind II. Oslo, 1999

Møse, Erik: *Menneskerettigheter*. Oslo, 2002

Nowak, Manfred: *U.N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Commentary*. 1993

Opsahl, Torkel: *Internasjonale menneskerettigheter. En innføring*. 2. utgave, Oslo, 1996

Skoghøy, Jens Edvin Andreassen: *Tvistemål*. 2. utgave, Oslo, 2001

van Dijk, P.: *Theory and Practice of the Convention on Human Rights*. P. van Dijk, G.J.H. van Hoof, 3. utgave, Haag, 1998

Artikler:

Aall, Jørgen: *Straffeprosess, sivilprosess og menneskerettigheter*. I: Jussens Venner, hefte 3, 1995, s. 144-158

Aall, Jørgen: *Høyesterett som prosessrettsskaper - særlig på området for utilbørlige bevis*. I: Lødrup, Peter (red.): *Rettsteori og rettsliv: Festskrift til Carsten Smith til 70-årsdagen 13. juli 2002*, Oslo, 2002, s. 957-966

Christoffersen, Jonas: *Selvinkriminering- Menneskerettighetsdomstolens praksis*. I: *Juristen* nr. 2, 2000, s. 45-57

Eriksen, Morten: *Om forholdet mellom stat og borger – noen bemerkninger til "selvinkrimineringsforbudet" i straffesaker*. I: *Lov og Rett*, 1995, s. 168-187

Eriksen, Morten: *Plikt att i förvaltningsförfarandet yttra sig om egna och närståendes straffbara förhållande*. I: *Förhandlingarna vid Det 34. nordiska juristmötet*. 1996, s. 429-445

Plikt att i förvaltningsförfarandet yttra sig om egna och närståendes straffbara förhållande. Seksjonsmøte, referatskriver Ellen Holager Andenæs. I: *Förhandlingarna vid Det 34. nordiska juristmötet*. 1996, s. 447-464

Eriksen, Morten: *Usannhet og forklaringsnektelse – lovbrudd eller menneskerett? - noen tanker etter menneskerettighetsdomstolens avgjørelse i Saunders mot Storbritannia*. I: *Lov og Rett*, 1998, s. 94-105

Jahre, Hans Petter: *Bruk under hovedforhandlingen i straffesak av dokumenter og forklaringer innhentet av kontrollatene og bostyret*. I: *Konkursåd* nr. 8, 1997, s. 61-65

Langsted, Lars Bo: *Selvinkriminering og opplysningspligter*. I: *Nordisk Tidsskrift for kriminalvidenskab*. 1998, s. 308-324

Langsted, Lars Bo: *Sandfærdige oplysninger eller straffri løgne*. I: *Lov og Ret* 1999, nr. 1, s. 5-8

Ravlo, Line: *Forbudet mot selvinkriminering – en oversikt over gjeldende norsk rett sett på bakgrunn av Den europeiske menneskerettighetskonvensjon*. I: Dommer, uttalelser mv. i skattesaker. 1999, s. 328-367

Schei, Kristine: *Forvaltningskontroll og menneskerettighetene. Kommentarer i anledning Menneskerettighetsdomstolens avgjørelse i Saunderssaken*. I: Tidsskrift for forretningsjuss nr. 2. 1997, s. 75-83

